

30 oktober 1918

Londen, 29 oktober. Officieel: de luchtafdelingen in samenwerking met de vloot hebben van 19 tot 26 dezer 5 ton bommen op vijandelijke spoorwegknooppunten in België geworpen. Daarbij vloog een trein in brand. Onze laagvliegers hebben de troepen vele verliezen berokkend.

Londen, 30 oktober. Officieel: De geallieerde legers in Vlaanderen hebben tussen 14 en 27 oktober 18.493 gevangenen gemaakt (onder wie 331 officieren). Van dezen namen de Belgen er 7962, het tweede Engelse leger 5354, de Fransen 5177. Het gehele aantal gevangenen in Vlaanderen bedraagt sedert 28 september meer dan 30.000. De buit is zo groot, dat het tot dusver onmogelijk is geweest hem te tellen. Het gehele aantal kanonnen, dat tussen 14 en 27 oktober genomen is, bedraagt 509, waaronder 351 veldstukken, honderd en tien zware kanonnen en 48 kustverdedigingkanonnen van groot kaliber. Hiervan hebben de Belgen er 247, de Britten er 211 genomen. Het gehele aantal machinegeweren, dat genomen is, bedraagt meer dan 1200.

1 november 1918

Londen, 31 oktober. Officieel avondbericht. Het 2^e Britse leger heeft hedenochtend een aanval zuidwestelijk van Oudenaarde ingezet en al zijn doelen ingenomen. Het maakte 1000 gevangenen.

Onze vliegers hebben gisteren 67 Duitse vliegtuigen neergeschoten en 15 stuurloos tot dalen gebracht.

Londen, 31 oktober. Officieel Belgisch bericht: Ten gevolge van plaatselijke krijgsverrichtingen hebben wij ons vrijwel overal op de westelijke oever van het afwateringskanaal van de Leie genesteld. Het gerucht Daalmen werd bezet.

Berlijn, 31 oktober. Officieel avondbericht. Nieuwe gevechten in Vlaanderen. Vijandelijke aanvallen van de Nederlandse grens tot aan de Schelde en voor de Leie zijn mislukt. Tussen Deinze en de Schelde hebben wij de vijand, die op enige punten onze linies binnendrong, aanstonds tot staan gebracht.

Men meldde ons woensdag uit Aardenburg:

De hele middag en avond donderde het kanon, zo nabij als we het nooit hoorden. De geallieerden schijnen hier voortdurend meer geschut te krijgen, de Duitsers brengen het hunne vooruit, zodat het nu zelfs in "Vrij België" aan deze zijde van de draad staat.

Uit Sluis schijnen alleen maar de ijzeren schuiten deze week naar België te gaan en de andere voorlopig te blijven liggen.

Londen, 31 oktober. Officieel Brits bericht over Vlaanderen: de Belgische, Franse en Britse legers in Vlaanderen hebben enige vooruitgang gemaakt. Er is een aantal gevangenen.

Londen, 31 oktober. Officieel Amerikaans bericht: wij hebben de vijand uit het dorp Briuelles ten westen van de Maas geworpen. Op het Leiefront hevig artillerievuur.

Berlijn, 1 november. Officieel: Legergroep Rupprecht: in Vlaanderen heeft de vijand zijn grote aanvallen hervat.

Tussen de Nederlandse grens en Deinze tastten Belgen en Fransen het Leiefront, en met name onze bruggenhoofdstellingen op de westelijke oever der rivier, aan. Aan weerszijden van Zomergem heroverden wij de tijdelijk verloren gegane bruggenhoofden in een tegenaanval. Aan het overige front sloegen wij de vijand voor onze linies terug.

De hoofdaanval deden Engelsen en Fransen tussen Deinze en de Schelde. Ten zuiden van Deinze, bij Zulte en Anzegem drong de vijand onze linies binnen. Ten zuiden van Deinze wierpen onze troepen de over de weg Deinze-Kruishoutem doorgedrongen vijand terug. Aan weerskanten van Anzegem brachten achterwaartse gevechtstroepen de vijand voor onze artilleriestellingen tot staan. Onze ten noorden van de spoorweg Kortrijk-Oudenaarde strijdende troepen, die de vijand voor hun linies afweerden, zijn in de loop van de dag – teneinde hun aansluiting bij de naburige troepen te behouden – op de hoogten aan weerskanten van Nokere teruggetrokken. De gevechten zijn tegen de avond geëindigd; onze linie loopt thans ten westen van de weg Deinze-Kruishoutem en op de hoogten in de linie Nokere-Kerkhove, zomede 1 tot 3 km ten oosten van onze oude voorpostlinie.

2 november 1918

Te Terneuzen is gisteren nader bericht ontvangen, dat langs Zelzate geen vluchtelingen zullen worden doorgelaten.

Londen, in november. Officieel Belgisch bericht: heftig Duits beantwoordend spervuur op het gehele Belgische front.

Berlijn, 1 november. Officieel avondbericht. Op het front van de Leie, ten noorden van Deinze, is de toestand onveranderd. Zuidelijk van Deinze hebben we ons, door op de Schelde uit te wijken, aan de vijandelijke aanvallen onttrokken.

Uit Zeeuws Vlaanderen.

Men meldt ons uit Sas van Gent:

De bevolking van de uitgestrekte gemeente Sas van Gent leeft de laatste tijd in een begrijpelijke spanning. Haar ligging aan het kanaal

van Gent naar Terneuzen, bij die uitspringende punt van de grens, waar de uitspringende hoek, die tussen het Nederlandse Moershoop en het Belgische St.-Laureins begint, dan van het Leopoldskanaal noordelijk gaat, en met een sterke buiging eindigt, zal op een nog niet juist te voorzien tijdstip van een zeer kritiek strategisch belang kunnen worden.

Immers, zodra de Duitsers hun huidige front aan het afwateringskanaal van de Leie en het Leopoldskanaal met Eeklo als basis moeten prijsgeven, is het 75 meter brede kanaal Terneuzen-Gent aangewezen als de eerstvolgende sterke verdedigingslinie. De Duitsers zien het belang van de vorm van onze grens hier blijkbaar zeer bewust in, want in de grote hoek westelijk van Sas van Gent zijn verschillende batterijen opgesteld, te beginnen bij St.-Laureins. De troepen zullen zich hier tot het uiterste moeten verdedigen en zich zo nodig ten slotte door onze grenswacht laten internen. Van de Staak bij grenspaal 312 tot grenspaal 314 loopt bovendien de Vrijstaat, een neutrale weg, die overeenkomstig een contract uit 1843, zowel door Belgen als Nederlanders en nu door Duitsers, evenals door de geallieerden vrij kan worden gebruikt. De Duitsers hebben er hun munitie en proviand geregeld langs vervoerd.

In de oosthoek, tussen de grens en het kanaal Gent-Terneuzen, is aan de oostelijke oever een aarden verhoging ontstaan van een paar meter hoog, die daar is gestort bij het graven en verbreden van het kanaal. Wanneer men hier staat, aan de spiegel fabriek, ziet men deze verhoging door de Duitsers met machinegeweren, observatieposten, loopgraven, enz. in sterke staat van verdediging stellen. Ook op deze verhoging zullen de Duitsers bij een overmacht van de geallieerden worden afgesneden met geen andere uitweg dan onze grens.

Heden zijn de Duitsers begonnen alle soldatenbagage naar de oostelijke oever van het kanaal over te brengen, ter voorbereiding

van de terugtocht, en het stand houden achter deze brede waterweg. Deze omstandigheden rechtvaardigen een zekere onrust in deze gebieden, die, wanneer het zover komt, zeker aanstonds door onze burgerbevolking zullen worden ontruimd.

Tot heden is hier echter alles uiteraard rustig. Aan de grens klonk ook heden weer aanhoudend het verre kanongedonder uit westelijke richting door. Om 5 uur trok een eskader van meer dan 30 vliegtuigen over oostelijk Zeeuws Vlaanderen.

Men meldt ons uit Terneuzen:

Volgens bericht van de grens moet Zelzate door de burgerbevolking worden ontruimd; er zouden vandaag 250 burgers over de grens zijn gekomen, die nu ergens anders heen zullen moeten worden gezonden.

Het blijkt nu, dat het geschut, waarvan het zwaar gedreun de gehele dag Zeeuws Vlaanderen heeft verontrust, nabij Boekhoute is opgesteld. De woensdagavond nabij de Isabellasluis geworpen zware bommen waren voor die batterij bestemd. Te Zelzate worden nog steeds maatregelen voor versterking genomen. Alles doet voorzien, dat, indien niet spoedig een wapenstilstand intreedt, de bewoners van Zeeuws Vlaanderen een tijd van voortdurende verontrusting wacht.

Zoeven vlogen 13 vliegtuigen in zuidelijke richting.

Te Vlissingen zijn gisteravond een paar hevige ontploffingen gehoord.

Gistermiddag om 4 uur heeft men hevig kanongebulder ten noorden van Ameland gehoord.

In Vlaanderen.

Berlijn, 28 oktober.

Zondag, 20 oktober verlieten wij Gent, om op het platteland indrukken te verzamelen omtrent het lot en de behandeling der vluchtelingen. Maar zover westelijk was de stroom reeds geheel opgehouden. We waren bijna twee weken te laat. In dat gebied waren op 8 en 9 oktober ongeveer 100.000 mensen onderweg geweest. Bij de organisatie van de vluchtelingenetappen onder het commando van het vierde Duitse leger had men zelfs op 280.000 vluchtelingen gerekend, maar zoveel waren het er niet geworden. Men had het systeem opgeheven om de mensen tot vertrekken te dwingen. In Valenciennes en Menen bv. had men dit toegepast, maar het bleek, dat de bevolking er meestal de voorkeur aan gaf, de gebeurtenissen in hun eigen woonplaats af te wachten. Een waagstuk was dit in ieder geval. Duitse officieren vertelden mij afschuwelijke verhalen over het lot van de achtergeblevenen van Kortrijk, in de dagen, toen er om de stad gevochten werd. Angstig zaten ze bijeen in hun kelders, soms tot een granaat hen daar onder de puinhopen van hun huis begroef. Maar honger en dorst dreef menigeen uit zijn schuilplaats, en dan zag men deze mensen schuw in de avond langs de muren over straat snellen. Desniettemin hadden de leden er, over het geheel, zoveel op tegen, hun bezittingen achter te laten, dat men ten slotte de beslissing liever aan henzelf overliet. Slechts de mannen van weerbare leeftijd – en deze leeftijd was wel ruim genomen – moesten weg uit het gebied, dat ontruimd werd. Vaak gingen dan hun vrouwelijke familieleden met hen mee.

Voor de grote stroom van vluchtelingen was alles vooruit in gereedheid gebracht. De militaire overheid had voor de verschillende karavanen verschillende wegen aangewezen, die van wegwijzers en nummers waren voorzien. Iedere vluchteling kon onmiddellijk zien,

wat zijn pad was. Daardoor vermijdt men opeenhopingen en verwarring met Duitse troepen. Bovendien kregen de troepen militaire begeleiding mee. Er werd zoveel rollend materiaal als mogelijk was ter beschikking gesteld. Men bepaalde de pleisterplaatsen voor iedere troep, en deze waren zo gekozen, dat de vluchtelingen gemiddeld ongeveer 10 km per dag afleggen. Op die pleisterplaatsen had dan het nationaal comité alles voor de ontvangst in orde gebracht. Er was voor onderdak gezorgd in openbare gebouwen en ook bij particulieren, zodat niemand dakloos hoefde te zijn. Het Reliefcomité verschaftte het eten, brood en soep, dat in voldoende mate aanwezig was.

Het nodige werk werd gedaan door vrijwillige hulpkrachten uit de burgerij. Het hoeft geen betoog, dat allen blaakten van ijver, om de ongelukkige ballingen te helpen. Veel vluchtelingen hadden weinig lust, verder te trekken, en wilden zich vestigen in de eerste stad de beste, waar ze aankwamen. Maar dat werd niet toegelaten, daar men hen zo ver mogelijk weg wilde hebben, om de baan vrij te houden voor diegenen die achterna kwamen. Men kon echter niet beletten, dat vermogende lieden zich eenvoudig een woning of kamer huurden, en als gasten achterbleven. Zo was de bevolking van vele steden toch sterk toegenomen.

De samenwerking tussen Duitsers en Belgen bij de uitvoering van dit alles scheen goed en vriendschappelijk te zijn geweest. Ik heb van geen van beide kanten klachten gehoord, wel integendeel.

Te Oudenaarde werden wij in het stadhuis door de schepenen ontvangen. We spraken met hen geruime tijd zonder bijzijn van Duitsers. Allerlei werd ons verteld, dat men op het hart had. Dat de Duitsers op hun terugtocht de bruggen zouden laten springen, vond men natuurlijk niet plezierig, maar men begreep wat het betekende als militaire maatregel. Er was enige dagen tevoren een bloedige

vechtpartij geweest tussen burgers en soldaten, een dronkemansgeschiedenis, waaraan geen symptomatische betekenis werd toegeschreven en waarover de Duitse commandant zijn leedwezen had betuigd. Maar over een brutaal optreden der Duitsers hadden zij niet het minst te klagen, zo verzekerden de schepenen eenstemmig; ze zouden niet weten wat ze aan te merken moesten hebben op de wijze, waarop de ontruiming in haar werk ging. Er was ook een uitnodiging tot de bevolking gericht om de wijk te nemen, maar geen honderd lieden hadden daaraan gevolg te geven. Oudenaarde was een der centra geweest van de vluchtelingenverzorging, maar op dat gebied was er reeds niets meer te doen.

Wij bezochten tal van steden en dorpen, spraken met overheidspersonen, burgers en straatjeugd soms, en overal hoorden wij vrijwel gelijklopende verhalen. Op deze wijze kregen we dus, zij het ook uit de tweede hand, een gunstige indruk. Deze indruk werd nog versterkt door de gerustheid, en zelfs feestelijke vrolijkheid der bevolking. De persoonlijke verhouding met de Duitse soldaten en officieren scheen tot het laatst toe goed. Men vreesde blijkbaar niets van hen bij de aftocht. Het was ook heel duidelijk, dat het bevel gegeven was, de gevoeligheden der bevolking in deze dagen zoveel mogelijk te ontzien. Zelfs in de eigenaardige atmosfeer van de stad Gent was een bedenkelijke spanning niet merkbaar. "Zou je de laatste Duitser willen zijn, die hier uit de stad trekt". Vroeg ik de temperamentvolle, Vlaamse portier van ons hotel, die mij wetenswaardige wenken gegeven had over de kunst van het in beslag nemen, en hoe eraan te ontkomen. "Die loopt geen gevaar, meneer, maar activist zou ik niet willen zijn", was zijn antwoord.

De klachten, die we hebben uitgelokt, waren van onschuldige aard. Zo bv. te Deinze. In een winkel stond een menigte kleine lieden bijeen. We kwamen in gesprek. Men meende over het algemeen, dat

wij een uitgezonden commissie waren, die onderzoeken moest, of de rechten der burgers niet werden tekort gedaan. Ze moesten toch eens gauw een echtpaar halen, dat ons wat kon vertellen, zegden de lieden. En het echtpaar kwam. Ze waren uit hun huis gezet, en hadden bij een zwager hun intrek moeten nemen, zo protesteerden deze mensen met heftige verontwaardiging. Soldaten hadden hun huis bezet. "Iedereen mocht in zijn woning blijven, en zij niet; het was een schandaal."

We vroegen hen, waar ze hadden gewoond. Dat helderde het geval op. Hun huis stond met de gevel naar de Leie. De prikkeldraadversperring liep er voor. Het was de verdedigingslinie aan de rand van de stad, naar de kant, waarvan de aanvallers moesten komen. Soldaten lagen achter de raamgaten in dekking. Zo was het begrijpelijk, dat men de bewoners hun huizen had laten ontruimen. Wat wij op deze wijze aan klachten hoorden, overtuigde ons meer van de correcte houding der Duitsers bij hun terugtocht, dan wat ons daarover positief werd verteld. Dat iedere man zich onder alle omstandigheden gedragen heeft zoals het behoort, zou ik natuurlijk niet graag beweren. Dat is niet eens meer in de tram, of bij de spoorwegdienst in verschillende landen het geval. Incidenten en vergrijpen zijn onvermijdelijk onder die omstandigheden, zelfs al trekt een leger door eigen land. Maar wel kreeg ik de indruk, dat de Duitsers hun veelvuldige ervaring onder deze oorlog, ook op dit gebied, gebruikten, om dergelijke dingen zoveel mogelijk te voorkomen.

Uit het bovenstaande blijkt, dat wij met eigenlijke vluchtelingen bijna niet in aanraking zijn gekomen. We hebben slechts enige exemplaren getroffen, die van de grote trek waren blijven hangen. We hoorden, dat er te Zele nog veel te vinden waren. Daar reden we dus heen. De Duitse commandant wist van niets. De burgemeester was echter beter op de hoogte. Philoëen zo en zo had er enige in de kost.

De diender ging mee, om ons te helpen. De hele dorpsjeugd stormde achter onze automobiel aan. Het vervulde ons bijna met trots, in dit land onder deze omstandigheden nog als "gebeurtenis" te gelden.

Een paar maal kwamen we natuurlijk verkeerd terecht. En toen we waren, waar we moesten zijn, waren de "vluchtelingen" uit wandelen gegaan. We hebben toen Zele de rug toegekeerd. Het werd tijd ook. Ik had de onvoorzichtigheid gehad, enige opgeschoten jongens een paar sigaretten te geven. Dat iemand, die zelf onder Nederlandse dorpsjeugd is opgegroeid, ook zo onvoorzichtig kon zijn! Joelend en in ontelbare menigte, dringend, schreeuwend, lachend, strekte de hoop van Vlaanderen de handen naar ons uit. Ofschoon wijzelf nu als vluchtelingen de plaats verlieten, was mijn hart vervuld van een vertederend gevoel van groot-Nederlandse gemeenschap. Ja, waarlijk, dat is een volk als wij!

We vonden nog ergens in een stadje een groep vluchtelingen uit de buurt van Menen, die in de gemeentelijke feestzaal hun bivak sedert weken hadden opgeslagen. We kregen bevestigd, al wat we reeds wisten. Deze leden hoorden nog tot degenen, die hun woonplaats hadden moeten ontruimen, toen de organisatie nog niet in orde was. Liever waren ook zij thuis gebleven. Op wagentjes, vaak voor de gelegenheid in elkaar geflanst, hadden ze het nodigste meegenomen. Wat ze zoal als het nodigste beschouwden! Ze zagen nu ook wel in, dat er misschien nuttiger huisraad is dan een hobbelpaard. Dat we echter ook een grote vogelkooi met kanarie tot de ontbeerlijke bagage rekenen, dat ging er bij hen minder goed in. De boeren hadden hen te eten gegeven. Gebrek hadden ze niet geleden onderweg. Ze zullen echter wel tot de gelukkigsten hebben behoord van diegenen, welke de eerste, ongeregelde troepen van ballingen vormden.

Berlijn, 2 november. Officieel: Legergroep Rupprecht: aan het Leiefront is de toestand onveranderd.

Ten zuiden van Deinze hebben wij ons aan verdere vijandelijke aanvallen onttrokken door achter de Schelde uit te wijken. Deze beweging is bij nacht uitgevoerd zonder dat de vijand ze heeft opgemerkt. Na sterk vuur tegen de ontruimde linies is de vijand ons gevolgd en stond gisteravond ten noorden van Deinze en ten Westen van de Schelde in gevechtscontact met onze voorposten.

Londen, 2 november. Officieel Belgisch-Engels bericht: de krijgsverrichtingen die de 31^e oktober door de Vlaamse legergroep zijn begonnen, zijn gisteren de hele dag met groot succes voortgezet.

In het zuiden heeft het tweede Britse leger de vijand op de Schelde tot Meldren (ten zuidwesten van Oudenaarde) teruggeworpen en de sterk bezette dorpen Anzegem, Tiegem, Kaster en Elsegem veroverd.

Het tweede Britse leger had op het einde van de eerste dag 900 gevangenen en drie kanonnen genomen.

In het centrum rukten de Franse en Engelse legers, na de verwoed verdedigde hoogten tussen Leie en Schelde genomen te hebben, naar de rivier tussen Meldren en Eke op een front van 15 km op, waardoor ze in twee dagen vechten een vooruitgang van 8 tot 16 km maakten.

Door de Belgen en Fransen zijn 19 dorpen heroverd, met name de belangrijke middelpunten Deinze, Nazareth, Kruishoutem en Oudenaarde. De Fransen en Amerikanen telden tot het einde van de 31^e duizend gevangenen en twee volledige batterijen.

In het noorden heeft het Belgische leger een kleinere operatie aan het afwateringskanaal voltoerd. Franse tanks verleenden kostbare hulp aan de infanterie.

De Belgische bevolking die van de Duitse overheersing bevrijd was, begroette de bevrijders met onbeschrijflijke geestdrift en stak dadelijk uit de huizen de vlag uit.

Londen, 1 november. In Vlaanderen zijn we vandaag tussen acht en tien kilometer opgerukt op een front van zestien kilometer breed. Dientengevolge staan we nu aan de Schelde van Berchem tot Gavere, 15 km ten zuiden van Gent.

Als deze vooruitgang zich verder naar het noorden ontwikkelt, zal het waarschijnlijk de Belgen in de gelegenheid stellen de Duitsers over het afwateringskanaal van de Leie te drijven, in de richting van het kanaal van Terneuzen, dat een geweldige hindernis vormt.

Van de Zeeuws Vlaamse grens.

Onze bijzondere correspondent seint thans verder uit Sas van Gent:

Nu vernam en zag ik tevens, wat die eindeloze ontploffingen beduiden, die vaak dreigden ons neer te slaan en voor de scherven waarvan wij telkens dekking moesten zoeken omdat ze overal om ons heen neersloegen. Op 50 meter afstand van elkaar werden door mijnen de spoorwegen naar Eeklo, Gent en Lokeren, en de verdere verbindingswegen opgeblazen! En zo gaat het met alle verbindingswegen gestaag verder, die we voor onze ogen in stof zien opgaan. De terugtrekkende Duitse troepen zijn dus bezig tussen hen en de geallieerden een verwoeste zone te maken. Vanmiddag om 1 uur zal de spoorbrug van Zelzate over het kanaal er aan gaan, en als de laatste Duitse troepen gepasseerd zijn, volgt het vernielen van de voetbrug. Vijftien Duitse pontonbruggen liggen thans van hier tot

Terdonk nog intact over het kanaal. Er liggen ook twee afgetakelde torpedoboten klaar om tot zinken te worden gebracht.

Vluchtende Belgen delen mede, dat de Belgische troepen tot Oosteeklo genaderd zijn. Vandaag klinkt hier nu voortdurend het kanongebulder door. Vannacht heeft de Duitse bezetting de fosfaatfabriek van Kühlmann te Zelzate, die bergplaats van legervoorraden was, in brand gestoken, om voor de vijand niets achter te laten. De Engelse teerfabrieken zijn tevens ook in vlammen opgegaan en ook de aluminiumfabriek, die munitiebergplaats was, is vernield.

Inmiddels is de vreugde groot van de vluchtelingen, die steeds talrijker over onze grens komen, nu eindelijk de Duitse terreur geleden is, en in dankbare spanning verwachten zij de intocht der geallieerden. Telkens en telkens barst uit hun groepen gejuich los en iedere nieuwe dienstplichtige wordt in open armen als opgevangen. Ze wijzen met wilde gebaren, naar de zolang bezette posten, naar de telefooncentrale, de bureaus enz. die nu ontruimd staan. Ze schreeuwen het uit, en snikken tegelijk bij al wat ze vertellen. Nu en dan roffelen de mitrailleurs om bomen weg te maaien, telegraaf- en telefoonpalen worden omgehaald als versperringen over de vernielde spoorwegen. De hoge observatietorens waarop de zoeklichten stonden, zijn eveneens opgeblazen.

Van een Nederlandse onderofficier die met de staf wel eens te Gent geweest is, verneem ik, dat eergisteren nog gevochten werd te Ede.

Nader verneem ik, dat er vannacht om 1 uur te Zelzate appel is geweest voor de Duitse bezetting, een 900 man.

Door het springen van mijnen drijft in het kanaal een menigte dode vis. De geallieerden trekken nu van Boekhoute op langs de grote weg

ongeveer anderhalf uur gaan van hier. Ook trekken ze in zuidelijke richting op over Oosteeklo en Terdonk, waar de grote spoorbrug ligt over het kanaal.

De terugtocht hier van de Duitsers op Antwerpen gaat langs dezelfde weg, die de Belgen volgden in augustus 1914.

Men meldt ons nog uit Sas van Gent:

De toestand is sinds gisteravond voor de Duitsers ten westen van het kanaal Gent-Terneuzen wel plotseling veranderd. Vannacht had overhaast de aftocht plaats. Volgens bewoners van Assenede konden de straten daar de drang van de troepen niet verzwelgen. Achter zich lieten de Duitsers de spoorbaan en de wegen springen op regelmatige afstanden. Tot Zelzate is nu de draad stroomloos en op vele plaatsen vernield, waarbij kleine jongens thans voor gaan. De bevolking op het Belgisch deel is zeer verblijd; er heerst nu algemeen leven, waar het sedert enige jaren doods was. Wegens het laten springen van de kunstwerken zijn vele woningen te Zelzate ten westen van het kanaal vernield, ook het spoorwegstation. De Duitsers eisten de laatste dagen alle paarden, koeien en varkens op, waarvoor ze bons gaven, voor paarden van 2000 mark. Vele koeien zijn echter verborgen geweest en een tweehonderdtal is vanmorgen over de Nederlandse grens gegaan. Op dit ogenblik, 12 uur, klinken nog steeds de zware ontploffingen te Zelzate. Volgens een bericht, dat de Duitsers aan de grens gaven zal straks de grote brug over het kanaal worden opgeblazen. We vernemen van ooggetuigen dat de aftocht bij Zelzate geregeld plaats had. Een afdeling mariniers wilde naar Holland uitwijken, maar werd daarin verhinderd door andere troepen. Er zijn slechts enkele deserteurs over de grens gekomen. Volgens geruchten staan de geallieerde troepen dicht bij Zelzate, doch dit valt van hieruit niet te constateren.

Te Assenede en Zelzate waren alle mannen van 17 tot 35 jaar door de Duitsers opgeroepen om mee te trekken. Velen zijn achtergebleven en niet meer opgepikt.

De oorlogstoestand.

Ten zuiden van Deinze hebben zich de Duitsers, na tamelijk hevige achterhoedegevechten teruggetrokken op de Schelde. Ze stonden reeds aan deze rivier van Valenciennes af tot aan Helkijn. Dat is nu geworden tot Gavere, ten zuiden van Gent.

In berichten uit Londen komt de verwachting tot uiting, dat de Duitsers nu ook verder naar het noorden hun voorlopige stellingen zullen ontruimen en geheel op de Scheldelinie zullen terugtrekken. Dat wil in dit verband zeggen, de linie, welke tot Gent de rivier en vervolgens tot aan de Nederlandse grens bij Zelzate (Sas van Gent) het Kanaal van Terneuzen volgt.

Deze verwachting is volkomen gegrond. De berichten van de grens laten zien, dat de Duitsers reeds bezig zijn het gebied tussen het afwateringskanaal van de Leie en het kanaal van Terneuzen te ontruimen. Misschien met achterlating van troepen tussen St.-Laureins en Zelzate, die in de bocht van onze grens een flankstelling zouden kunnen innemen, om de terugtocht van de hoofdmacht te dekken, in geval de vijand gaat volgen. Daarvan zijn voorlopig nog geen aanwijzingen.

Als wij een bericht van de grens, dat ons zoeven wordt getelefoneerd, goed hebben begrepen, dan zouden zelfs de Duitsers niet zozeer op het kanaal van Terneuzen, maar over dat kanaal in de richting van Antwerpen, in aftocht zijn, een beweging van zo groot belang, dat ze niet rechtstreeks het gevolg kan zijn van hetgeen ten zuiden van Gent

is gebeurd, maar in verband zou staan met de aanvallen der Amerikanen en Fransen in het Maasgebied, waarover straks.

Van de Zeeuws Vlaamse grens.

Onze bijzondere correspondent seint ons uit Sas van Gent:

Het was een vreemd binnenkomen, gisteravond, uit Terneuzen in Sas van Gent. Die nog wel feestelijk verlichte Belgische trein, de zalmkleurige zijden kussens, het typisch Belgische spoorkaartje: "Gand Terneuzen, Terneuzen Sas de Gand, florin 0,65, 1^e klasse, klas" met in een van de compartimenten de losgelaten blijdschap van Belgische dames en heren, de omhelzingen van een aardig Hollands onderofficiertje door Belgische meisjes, in de roes van vreugde, om de bevrijding van het Belgenland.

En toen het uitstappen, en buiten het station het oude stadje, daar in die punt van de grens, waarachter het oorlogsgeweld woedde, in het aardedonker. Een vriendelijke Sassenaar komt de familie afhalen met een kaarsenlantaarn. Even, in het schijnsel, ziet hij mij tastend staan en meteen, in het gemoedelijke Vlaams dat de taal van deze Nederlandse bevolking is, zegde hij mij, dat een vreemdeling langs die zwarte weg, waar bovendien overal paaltjes staan, noodzakelijk de nek moest breken. Sas van Gent heeft geen gasfabriek, de olie is op voor de straatlantaarns, hij zou me wel seffens brengen naar het hotel Rotterdam, waar ik het beste gelogeed zou zijn.

Het was een romantische wandeling om de zwartheid achter die dievenlantaarn aan, vooral omdat de geschutsdonder aanhoudend voortrolde. Het was alsof van alle kanten lange treinen, over wissels heen, aan kwamen bolderen, zo hevig als het hier nog wel nooit was vernomen.

Zo kwam ik binnen in het hotel, dat wil zeggen, aanstonds in de grote, lage gelagkamer, waar een lichtelijk defect acetyleenlampje schemerde boven het biljart, hetgeen de omgeving zeer geheimzinnig maakte. De gasten bleken vooral Belgen te zijn, die allerlei geruchten becommentarieerden over de toch blijkbaar wel ongewone dingen, die er nu gebeurden. Want het kanongestamp scheen steeds nader te komen. Uit Zelzate zwaaiden de zoeklichten over het kanaal, met ronkende motoren vlogen vliegtuigen voorbij. Toch viel er nu met de avond niet veel te vernemen. Er was in de middag een trein met enorme Duitse kanonnen langs gekomen naar Antwerpen toe. Zoals ik reeds gezegd heb, werd in het aangrenzende Zelzate al het hebben en houden der bezetting over de brug gevoerd. Wat het beduidt wist men niet precies. Wel dat de Duitse bezetting zenuwachtig scheen. Eergisteren was er nog een dienstplichtige Belg, die over de grens wilde komen, doodgeschoten. Voorlopig gingen we maar tijdig te bed. De gangen in het hotel waren overal stikdonker, en zodra je je kamer bereikt had, was het stompje kaars op de kandelaar uitgebrand, wat onder dat eindeloze geschutgedonder nu niet direct gezellig was. Uit de eerste slaap werd ik gewekt door het rinkelen van de ruiten, zonder meer. Gauw weer ingedommeld. Tot een ontstellende slag mij overeind liet springen in bed. Maar alles bleef stil in het hotel. Dat was hier in Sas van Gent dus zeker vertrouwde nachtmuziek.

Het werden hazenslaapjes, want telkens herhaalden zich die donderslagen, alsof vlakbij de bliksem insloeg. Soms was het zo bar, dat de muren dreunden en eenmaal werd ik door de luchtdruk waarlijk opgeveerd in mijn ledikant. Ik keek eens uit mijn venster, en zag een muur; de zon scheen al op te komen; hij was van een ros licht beschenen.

Een poosje later belde de telefoon. Een van de officieren werd gewekt. De hotelhouder riep er bij: "De Duitsers trekken weg". We

waren aanstonds in de kleren. De gelagkamer lag nog overhoop, slag op slag rinkelden de ruiten of ze zouden breken. Enkele Belgen kwamen binnengelopen. Ze juichten: "De Duits, nom de dju, de Duits is aan de haal." Rilling op rilling voer door de ruiten, het was of het hotel van alle kanten met zwaar geschut onder vuur werd genomen. En wat pover klonk daardoor het klokkengelui, een haan kraaide met mager geluid de grauwe morgen tegen. Langs het brede kanaal, onder de luchtsproten heen van die grote fabrieken haastte ik me naar de grens. De explosies dreunden mij door de kop, vier vliegmachines snorden over, en nu zag ik duidelijk, westelijk van het kanaal telkens hemelhoge kolommen van zwart stof, waaruit witte pluimen opsloegen. Ik naderde dichter, tot waar Zelzate zich aan de overkant reeds uitstrekt met de heuvel van het gronddepot, waarvan ik in het ochtendblad gewaagde, met het pompeuze douanekantoor, met verderop de hoge kerktoren, met de voetbrug, de spoorbrug, de markt in het verschiep en aan deze kant de kleinere huisjes, die meestal stamminees zijn. Des te duidelijker nam ik een onrustig, een jachtig, angstig heen en weer geloop waar van mensen uit hun woningen, van voortgedreven, jammerlijk blatend vee, van koeien, van opgedreven kalfjes, van balorige varkens. De ontploffingen waren nu niet meer van de lucht, en telkens die walm, als van kraters, vlakbij.

Zo kwam ik aan de draad. De elektrische stroom was er af. Op veertig plekken waren de vluchtelingen naar Hollands gebied er doorheen gebroken, al mochten ze in theorie alleen door de poorten worden toegelaten. De eerste vluchtelingen, meestal volledig overstuurd. Jammerende en dan weer uitbundig lachende vrouwen en mannen met vee, enkelen met paarden. Er waren er met vuurrood zwetende gezichten, en waren er doodsbleek na de nacht van ontzetting. En bij iedere donderslag krompen ze ineens. Telkens sloegen er vluchten

zwarte vogels angstig op uit de bijna ontloverde bomen van de drassige akkertjes.

Wat gebeurde er? Door vraag en weervraag kwam ik eindelijk achter de feiten. De Duitse bezetting had gisteravond de westkant van Zelzate ontruimd, en was over de voetbruggen naar de oostkant getrokken, waar nu de enkele stukken geschut en de mitrailleurs opgesteld waren. Langs de oostelijke kanaaloever zag ik overal de loopgraven betrokken door Duitse soldaten, zag ik er het stro binnenbrengen. Op de heuvel van het gronddepot ging majoor Kramer, de grenswachtcommandant, met zijn staf rond. Toen hij terugkeerde, salueerde hij de Nederlandse officieren aan de overkant.

De gemeentesecretaris van het Sas was vanmorgen al heel vroeg in Zelzate geweest. Hij had er van de Duitsers, die al aangetreden waren op de markt, vernomen, dat ze zich tijdelijk achter het kanaal zullen verdedigen om dan op Antwerpen terug te trekken. Al de bewoners van het hele district waren gelast vanmorgen om half acht al hun vee en paarden samen te brengen, die dan meegevoerd zou worden. Maar wie dicht aan de draad woonden, wisten beter raad. Ik zag er twee kerels op een zwaar paard spoorlags de grens overkomen.

Maar vooral ontroerend was het aandraven van die gevluichte dienstplichtige mannen, die opgevorderd waren om mee te trekken en voor de Duitsers te werken, allen mannen van 17 tot 45 jaar. Sedert een paar dagen waren ze in kerken en scholen bijeengebracht, maar enkelen waren ontkomen. Ze hadden al die tijd verscholen gezeten in holen in de grond met takken erover en ze leken wel stomdronken, wel krankzinnig, als ze, nu over de grens gerend, het uitgierden van vreugde en iedereen omhelsden. Die woeste ontmoetingen van moeders met hun zonen!

Doch het belangrijkste is niet de ontruiming van het westelijke Zelzate, doch de grote terugtocht van Duitse marinetroepen uit heel Noord Vlaanderen, die met hun geschut, met hun munitie, proviandauto's, sedert gisteravond half acht tot hedenmorgen 9 uur in een onafgebroken trein over de bruggen van het kanaal zijn getrokken, op weg naar Antwerpen.

Men meldt ons uit Aardenburg:

Hedennacht hebben de Duitsers de grens van Eeklo tot Sint-Laurens ontruimd. De bruggen bij St.-Laureins over het Noorderkanaal hebben ze voor hun wegtrekken laten springen. De eerste Belgische patrouille is op de straatweg Ede-Maldegem gekomen. Nadat ze een Duitse opstellingsplaats was binnengegaan, volgde een ontploffing. De Belgische patrouille is daarna niet meer verschenen. In zuidoostelijke richting werd vannacht een grote brand waargenomen. Men zegt, dat Zelzate in brand staat. Sint-Laureins zelf is ook ontruimd.

Men meldt ons uit Sas van Gent:

In de vroege nacht was er veel vliegeractie. Er werden in de buurt druk bommen geworpen. De Duitsers ontruimden Assenede en Zelzate tot het kanaal. Een grote brand wordt waargenomen in de richting Gent. Van 4 uur af is er een vreselijk bombardement aan de grens. Aan slapen is geen denken. De elektrische draad is vernield.

Men meldt ons uit Terneuzen:

Hedenmorgen om ongeveer half vier zijn de Duitse wachtposten aan de wijk Valcke en de Staak bij Sas van Gent ingetrokken. Ze sloten echter de stroom niet af. Jonge lieden uit Assenede en omgeving werden meegevoerd. Ongeveer 400 mensen staan op Belgisch gebied voor de draad om naar Nederland te komen, doch kunnen

wegens de draad niet passeren. Vannacht hoorde men te Zelzate voortdurend muziek, vermoedelijk van wegtrekkende troepenafdelingen. Op het ogenblik zijn de Duitsers bezig bruggen en wegen in de omgeving van Zelzate te doen springen.

3 november 1918

Van de Zeeuws Vlaamse grens.

Onze bijzondere correspondent seint uit Sas van Gent:

Ik kom zoeven uit het donker geworden Zelzate in het stikdonkere Sas van Gent terug, waar ik op de tast de weg vind naar het telegraafkantoor. Zelzate, een belangrijke industrieplaats, voornaam knooppunt van spoorwegen, is door de teruggetrokken Duitsers "gruendlich abgearbeitet", en wel volkomen "programmamaessig". De spoorlijnen zijn op keurige afstanden van 50 meter stelselmatig opgeblazen, evenals het emplacement, de draaischijven en de wissels. Hierdoor is van het station niet veel overgebleven. De fabrieken, die legeropslagplaatsen waren, zijn in brand gestoken. Om klokslag één uur, zoals vooruit was aangekondigd, hebben ze de spoorbrug over het kanaal Terneuzen-Gent in de lucht laten vliegen. Van de meeste particuliere huizen zijn de ruiten gesprongen, en verschillende gevels zijn beschadigd. Het vee en de paarden, die te half acht op de markt opgeëist waren, zijn meegevoerd. Per slot is het maar een klein gedeelte, dat hier over de grens is gebracht kunnen worden en, na keuring door de veterinaire dienst, toegelaten.

Een groot deel van de Belgische bevolking is eigenmachtig door de ontladen draad heen gebroken. Welgestelden werden hier later door bevriende families per rijtuig met equipage afgehaald. Sommigen per auto; er kwamen er velen per fiets en te voet, ze droegen alleen het

kostbaarste van hun bezittingen mee en ze bleken van proviand, van vet, enz. veel beter voorzien dat de mensen in onze misdeelde grensprovincie. De mensen trekken naar Holland, bevreesd voor de stukken van wat er rusteloos, maar eindeloos voort werd opgeblazen. Bovendien snakten zij er naar om eindelijk op onze grens weer eens de vrije lucht in te ademen, en algemeen was de vreugde over de aftocht der Duitsers.

Inderdaad schijnt het gehele Duitse leger hier thans uit Vlaanderen over het kanaal te zijn teruggetrokken in de richting van Antwerpen. Over de positie der geallieerden verneem ik alleen maar geruchten. Sommige mensen, langs de grens gekomen, vertellen dat er vanmorgen te Boekhoute schermutselingen hebben plaats gehad tussen hun verkenners en de achtergebleven Duitse posten, die een kanon bedienden, dat opgesteld was voor de Posthoorn. Deze enkele Duitsers zouden gesneuveld of gewond zijn achtergebleven. Anderen delen met stelligheid mee, dat de eerste cavaleriepattouilles der geallieerden Assenede hebben bereikt. Maar van andere zijde verneem ik, dat ze nog niet verder dan Eeklo zouden zijn gevorderd.

Klaarblijkelijk hebben de vliegers der geallieerden, die ik hier vanochtend zag vliegen, verteld, dat de Duitsers Noord-Vlaanderen hebben ontruimd. Sedert vanmiddag 4 uur zwijgt althans hun geschut. Enkele Duitse posten hebben zich over de Zeeuws Vlaamse grens laten internen.

Vanmiddag in Zelzate zag ik de laatste Duitsers bezig om in het kanaal de ducdalven op te blazen. Het kanaal drijft vol wrakhout, en daartussen zag ik zelfs dwarsliggers met gekromde spoorrails er tussen. Tijdig werd de bevolking aangekondigd, dat niemand na drie uur de voetbrug over het kanaal mocht passeren, daar die dan tot springen zou worden gebracht. Ik zag de manschappen bezig onder de brug om dit vernielingswerk voor te bereiden. De nieuwsgierige

Zelzatenars werden toen door de Duitse militairen op een afstand teruggedreven. De mensen moesten hun huizen in de buurt verlaten.

Toen werden enige malen dringende fluitsignalen gegeven. Er ontstond een dodelijke stilte en klokslag drie uur, Duitse tijd, sloeg een ontzettende ontploffing haast allen, die er op enige afstand vandaan stonden, tegen de grond. Enige reusachtige kratervlammen, zwart gekamd, stegen ten hemel en vergingen in smook. Fluitend en gierend sisten de scherven van de stalen brug als in een woeste fontein de lucht in. Meteen was heel het dorp achter een smookgordijn verborgen. Dat dreef langzaam weg op de wind over Sas van Gent heen. Het water van het kanaal, in een deining, zag roetzwart. Na enkele minuten zagen wij de prachtige stalen brug met zijn boogspanning in het water neergekronkeld liggen. De hoofden stonden er nog, ook het monumentale brughuis en wonder boven wonder is er geen scherf over onze grens te komen, maar slechts enkele ruiten zijn gesprongen. Hiermee is dus de verbinding over het kanaal achter het Duitse leger vernield. Opmerkelijk is het, dat bij al deze explosies, die nog lange tijd voortduurden, in Zelzate geen mensen schijnen gewond te zijn.

Na deze barbaarse apotheose waarden nog enkele Belgische burgers rond. De achtergelaten Duitse verdedigingsposten kwamen nu en dan uit de loopgraven aan de oostkant van het kanaal, anderen kookten hun potje in de ontruimde gebouwen. Zij hebben nu de voeling met de weggetrokken troepen verloren, naar ik uit gezaghebbende bron vernam, met order om zich hier niet langer dan vijf dagen te verdedigen. Daarna laten ze zich waarschijnlijk in Nederland interneren.

Zoals men weet, is reeds de vorige week het tiende Duitse legerkorps hier drie dagen achtereen over de nu opgeblazen voetbrug van Zelzate teruggetrokken. De pontonbrug, die daarnaast lag, is

vanmiddag mee de lucht in gegaan. Nu is de volkomen stilte een onwaarschijnlijke rust in dit land. Alleen flitst zo nu en dan als een bliksemlicht tegen de donkere avondhemel aan. De gevluchte Belgen zijn hun opgetogenheid moe. Ze verheugen zich alleen nog maar in een stille vredige nacht, om hun angsten weg te slapen.

Uit Sas van Gent meldde men ons gisteren:

Vanmiddag bracht ik een bezoek aan het westelijk deel van Zelzate. De grote brug was nog bezet, er vertrok van deze zijde nog een vrachtauto die tevens een aantal mannen meevoerde. Op de overwegen naar het station stonden nog overal wachtposten, die echter alles voorbij lieten. Duitse marinesoldaten hielpen zelfs Belgische gezinnen die naar Nederland gingen om bagage en huisraad te dragen. Velen zijn uit vrees voor gevechten als het geallieerde leger komt, naar Nederland uitgeweken. Over het algemeen zijn weinig huizen vernield, wel zijn van vele de ruiten gesprongen, ook in het stationsgebouw. De draaischijf en alle lijnen zijn vernield. Grote kraters wijzen de plaats der mijnen aan, ten oosten van het kanaal is een sterk bezette stelling der Duitsers, die nog voortdurend werken laten springen. De grote brug is nog niet opgeblazen. Er heerst aan de grens grote drukte van nieuwsgierigen, die echter op een afstand worden gehouden. Van het vorderen der geallieerden is hier nog niets te bespeuren.

Om tien voor vier steeg een machtige rookwolk op, daarna hoorde men een ontzaglijke knal en toen na enkele minuten de rook optrok, bleek de fraaie brug te Zelzate vernield. Ze ligt in het kanaal.

4 november 1918

Parijs, 4 november. Het Belgisch comité meldt: We zetten de vervolging van de terugtrekkende vijand voort; niettegenstaande de

terreinbezwaren, de doorgestoken waterlopen en kanalen met vernielde overgangen hebben wij een lijn bereikt die loopt van één mijl ten westen van Zelzate, ten oosten van Ertvelde, over Langerbrugge en Evergem naar Drongen. We hebben in sterke gevechten de noordelijke toegangswegen tot Gent ingenomen.

Londen, 2 november. Officieel Engels bericht over de krijgsverrichtingen in Vlaanderen. De aanvallen, die het tweede Britse leger en de Frans-Amerikaanse legergroep in Vlaanderen de 31^e oktober en de 1^e november hebben uitgevoerd, hebben vandaag vruchten afgeworpen. Onder de druk van het Belgische leger en de linkervleugel van het Franse leger is de vijand gedwongen haastig terug te trekken in de richting van het kanaal Gent-Terneuzen.

Tegen het einde van de dag bereikten de Belgisch-Franse troepenlinie Eeklo-Waarschoot. Tegenover Zomergem staan ze op 4 km afstand van Gent.

Te Zevegem staan wij aan de linkeroever van de Schelde.

De luchtsrijdkrachten van de geallieerden hebben met elkaar gewedijverd en ze zijn volkomen meester van de lucht gebleven. Vooral de resultaten van de Britse vliegers zijn belangrijk.

Parijs, 4 november. Officieel. Het Engels-Belgisch communiqué over het front in Vlaanderen meldt: De vooruitgang van de legerafdelingen heeft zich vandaag duidelijker afgetekend.

Het Belgische leger in het bijzonder is 15 km langs de Nederlandse grens vooruit gedrongen.

Ten noorden van Gent loopt de bereikte lijn onmiddellijk ten oosten van Ertvelde over Evergem, en raakt bij Langerbrugge het kanaal van Terneuzen.

We hebben de toegangswegen tot Gent bereikt.

Op het Frans-Amerikaanse front is een bruggenhoofd gevestigd bij Welden en Nedere name.

De Engelsen zijn er ook in geslaagd detachementen bij Pottes over de Schelde te krijgen.

Londen, 4 november. Officieel ochtendbericht. Vanochtend vroeg zijn wij op een breed front ten zuiden van de Schelde een aanval begonnen. Volgens de inkomende berichten maakt de aanval bevredigende vooruitgang.

Londen, 3 november. Officieel Belgisch bericht. De vijand ontruimde zijn stellingen aan het afwateringskanaal. Onze troepen trokken er over. In de ochtendschemering bezette wij Eeklo, Waarschoot, Merendree, Baarlevelde en Baarle.

Berlijn, 3 november. Officieel middagbericht:

Legergroep Rupprecht: In Vlaanderen hebben wij de aan de Leie staande troepen, in aansluiting bij ons nieuw front aan de Schelde, op Gent teruggetrokken. Gisteren bestond hier geen gevechtscontact met de vijand.

Ten noordoosten van Oudenaarde en bij Doornik hebben wij gedeeltelijke aanvallen van de vijand afgeslagen.

Bij en ten zuiden van Valenciennes heeft de vijand zijn hevige aanvallen voortgezet. In de gevechten van 's ochtends heeft hij ons naar Soultain teruggedreven en zich weer in Preseau genesteld. Villers Pol hebben wij, ondanks herhaalde aanvallen, behouden. Hernieuwde aanvallen, 's namiddags ten oosten van Valenciennes uitgevoerd, zijn mislukt. Ten westen van Landrecies hebben wij

gedeeltelijke aanvallen van de vijand afgeslagen. Waar de vijand binnendrong, hebben afdelingen wielrijders hem teruggeworpen.

Berlijn, 4 november. Officieel: Legergroep Rupprecht: Voorterreingevechten voor onze nieuwe linies ten noorden van Gent. We staan hier aan het kanaal en aan de westrand van de stad in gevechtscontact met de vijand.

Londen, 4 november. De Belgen staan thans ten oosten van Bassevelde, 9 km ten westen van Zelzate en Sleidinge, 7 km ten noorden van Gent. Ze zijn dus sedert vrijdag 12 km opgeschoten.

Meer zuidelijk loopt de linie 4 km ten westen van Gent.

Van de Zeeuws Vlaamse grens.

Onze bijzondere correspondent meldde gisteren uit Vlissingen:

Gistermorgen omstreeks 10 uur heeft het Belgische leger zijn voelhorens uitgestrekt tot dicht bij Zelzate. Daar verschenen als verkenners vijftig wielrijders en het 5^e en 6^e lansiers, bestaande uit 100 ruiters. Een Duitse patrouille van 20 marinesoldaten, onder leiding van een officier heeft nog de ganse dag westelijk van het kanaal naar Gent stand gehouden in het vroegere Duitse wachtlokaal 48, aan het kruispunt vlakbij onze grens en de spoorweg Terneuzen-Gent. Op de zolder van dat kleine witte huisje was een machinegeweer opgesteld en een tweede op een 50 meter westelijker in het terrein. De Belgische verkenners waren van hun paarden afgestapt. Ze stelden hun mitrailleur tegenover de Duitsers en herhaaldelijk kruisten zich de geweesalvo's. Ze stonden verdekt opgesteld achter huizen, schuren en bomen op een driehonderd meter afstand aan de zogenaamde Staak, een gehucht tussen Assenede en Sas van Gent, 200 meter over de spoorlijn bij grenspaal 315. Een van hen kreeg een schot door het achterhoofd. De militaire

commandant van het Sas kreeg van de Duitse postcommandant verlof hem weg te laten dragen over onze grens, waar hij is overleden. Het kamerlid, jhr. de Muralt, dat hier toevallig met een Nederlandse Rode Kruisdokter op Belgisch gebied was, heeft daar nog zeven gewonden opgenomen, die weldra door een Belgische ambulanceauto werden weggevoerd. Op aanwijzingen van de Nederlandse militaire autoriteiten heeft de Duitse commandant zorg laten dragen, dat er zo min mogelijk projectielen over de draad kwamen. Inmiddels zijn een drietal nieuwsgierigen te Sas van Gent licht gewond. Tweemaal hadden boven dit terrein van voorpostgevechten luchtduels plaats. Vanmorgen achtervolgden zeven vliegtuigen van de geallieerden twee Duitse vliegtuigen met mitrailleurvuur. Een Duitse tweedekker zagen wij tot dalen dwingen ter hoogte van Zuiddorpe over het kanaal op Nederlands gebied. Tegen 4 uur herhaalde zich dit luchtgevecht met een langdurig bliksemgeknetter in de wolken.

Inmiddels was de Belgische voorhoede enigszins geretireerd voor het manhaftig stand houden van die Duitse post.

De Belgische verkenners vertelden, dat ze een maand geleden Frankrijk hadden verlaten. Ze hadden lange tijd stand gehouden aan de IJzer en waren toen verder getrokken. Zaterdagmiddag om 12 uur hadden ze Eeklo verlaten, dat de Belgen bezet hebben. Ze hadden in Boekhoute overnacht, en waren langs Philippine onze grens gevolgd. Tot aan het kanaal van Terneuzen is heel Vlaanderen van Duitsers bevrijd. Het Belgische leger trekt in etappen op ten dele naar Zelzate. We konden dit gisteren van 3 uur af trouwens horen aan de steeds groter wordende donder van brisantgranaten, die de optrekkende Belgen wierpen, zuidelijk van Zelzate, in de richting van Rieme en Terdonk over het kanaal, naar het terugtrekkende Duitse leger. Het duurde voort, tot wij de lichtende projectielen in mist en schemer zagen opschijnen. In de verte laaide een brand. Dit alles verwekte een

paniek onder de bevolking van Zelzate en omgeving, die nu in een schamele stoet met inderhaast gered huisraad gestaag verder trok in de Egyptische duisternis van Sas van Gent. Ze worden hier in de grote suikerfabriek en in de scholen gelegd.

Een landgenoot, wiens belangrijke taak langs onze grens mij waarborg schijnt voor de juistheid van zijn mededelingen, verzekerde mij, dat zaterdagavond Gent door de geallieerden is genomen. Ik vernam dat bekenden de desbetreffende legerorders hadden gelezen.

De linkerflank van het leger der geallieerden trekt inmiddels hierop aan.

Van de westelijk van het kanaal achtergebleven marinesoldaten komen er hier enkele over de grens. Ze vertellen, dat de geallieerden een omtrekkende beweging om Gent maken, in zuidwestelijke richting om aanstonds op de Schelde en Antwerpen aan te rukken. De Duitsers zullen voor Antwerpen stand houden, maar met order om zo min mogelijk verliezen te lijden. Daarna trekken ze terug op de Rijn. Maar de Duitse reserves zijn vrijwel uitgeput. De Engelsen zijn niet te houden. Ze vallen met telkens nieuwe troepen aan en wij wachten steeds tevergeefs op versterkingen.

Toen ik een Duitse officier vanmiddag middenin het gevecht het jongste manifest van de keizer vertaalde, keek hij mij somber aan, en antwoordde: "dat wil dus op zijn Duits zeggen: geen vrede!"

Onze bijzondere correspondent seinde ons daarna uit Sas van Gent:

Ik seinde u het bovenstaande korte verslag van de oorlogsgebeurtenissen, waar we hier de ganse dag middenin zitten. Maar de grootste gebeurtenis meldde ik u nog niet, namelijk dat ik door een "tip" van mijn beminnelijke lady-collega, mrs. Wilkin, de

Engelse correspondentente van de New York Times, die hier manmoedig mee de kogels trotseert, de hand heb gelegd op twaalf vetkaarsen, bij het licht waarvan ik in de stikdonkere doolhof van het hotel nu waarlijk ook kan beschrijven, wat we hebben beleefd.

Vooreerst is er de curieuze ervaring dat het oorlogsgeweld, wanneer je er even aan bent gewend, al zijn afschrikwekkende verliest en de pols wat versnelt en in een bijzonder geanimeerde stemming als van een roes brengt. De donder van het geschut, waarvan de bui steeds nader drijft, dat je trommelvlies meetrilt, de helse ratel van de maaierende machinegeweren vlak boven je hoofd, het sirenengeluid van de kogels langs je oren, het inslaan van een granaatscherf pardoes langs je heen met een sissend geplas in het kanaal, en telkens even die schichtige treffers tegen de muur of de hoek, tegen het straatje, waar je op staat, midden in dit almaar daverende rumoer. Het geeft je iets overmoedigs, waar elk gevoel van vrees vreemd aan is. Het is als bij stormweer op zee, dat de schuimers al heviger aanpompen op de botter, en het je nooit hoog genoeg gaat, nooit woest genoeg, van gooi er toch mee, kaats er, smijt er toch mee!

Een zekere barbaarsheid, honger naar altijd heftiger, zwaarder geluid, bevangt je, en het maakt je zo monter, dat daar zo volop aan wordt voldaan. Van alle richtingen ploft en stampet en sist en fluit en dondert en ketst het op je aan, nu ook hoog over je heen door de lucht, waar de ronkende vliegtuigen hun mitrailleurs laten knallen en roffelen door de wolken, in wilde zwier, in opwindende jacht ... En daar richt er een neer, drijft weer voort, duikt in het land weg. Wacht, wacht, denk je gespannen, als er zo'n reuzenlibel heel laag over je heen strijkt, waar je staat bij de vijandelijke stelling, en het is of je als moment suprême de seconde verbeidt, dat het bommen zal gooien om die explosie, terwijl je lachend met de Duitse patrouille even dekking zoekt onder een gammel pannendakje. Nog nooit was ik er

zo middenin geweest en ik wist niet, dat een paar dagen oorlog zo gauw demoraliseert. Nu verwonderde ik mij ook niet over de vrolijkheid, over die losse zingende en fluitende vrijbouterigheid van de jongens der beide partijen, die we om beurten opzochten, en die hier, in dit meedogenloze achterhoedegevecht op een paar 100 meter van elkaar, haast spelenderwijs trachtten elkaar te treffen. Eerst was ik bij de Belgische verkenners. Wat een kloeke, stoere, lenige kerels, met hun gebronsde lage helmen op, met hun gebronsde gezichten, in de bronskleurige uitrusting, slank omgordeld, die zo wonderlijk plastisch zich vrij bewegen in harmonie met het herfstlandschap. Een eenvoudige man zegde: ze lijken op de krijgers van Bethlehem. Vooraan de wielrijders, dan de lansiers, allen afgezeten, de groepen tierige paarden verdekt opgesteld achter een rustieke woning, achter een van mos begroeid schuurtje hinnikend,, trappelend en telkens door die gezapig Vlaamse stemmen tot de orde geroepen.

Eveneens verdekt rondom de huisjes van de Staak, die de Duitse posten begonnen zijn af te breken voor het brandhout van kozijnen, deuren en spanten, roken ze hun sigaretten, vertellen ze elkaar grappen, lachen ze hartelijk terwijl maar even voor hen uit het maaierend mitrailleurvuur van de Duitsers hen tegemoet ratelt en nu en dan een schot langs hen heen valt. Ze spelen met hun geweren, peuteren eens aan de gordel van kleine patroontassen rondom hun middel en heel plezant knopen ze een buurpraatje aan met de Hollandse posten daar vlak over de draad, met de douanebeambten en de enkele Nederlandse journalisten.

Een was er, en echte dikke goedgezak, Uilenspiegelgezel met een glundere snoet, die vertelde dat hij op Java was geweest en dat hij eigenlijk zo'n beetje Hollander was geworden, maar een Hollandse sigaar ontlokte hem een onvervalst nom de dju! Dan rikketikten machinegeweren het gesprek weer even uit; waarna hij van alles

begon te vertellen, van zijn oorlogsavonturen, op zijn boertige wijze, en dat ze het blij waren dat de keukenwagens hen hoe ver vooruit dan ook nergens in de steek lieten. Daarom zagen ze er allemaal zo krachtig welgedaan uit. Maar een onderofficier kwam hem waarschuwen. "Espion boche", verstond ik tot mijn schaamte, en de genoeglijke conversatie was meteen in wantrouwen verkeerd. Ik trachtte mij te identificeren, de onderofficier verontschuldigde zich in het Frans, het was hun nu eenmaal ten strengste verboden, met de mensen op de grens ook maar een woord te wisselen, en als om kracht bij te zetten aan zijn betoog floot hij even en de verschrikkelijke klikklak van hun machinegeweer sprong weer los. Van de andere kant sisten de kogels. "Als de commandant weer fluit, klonk in het Frans zijn bevel, dan langs hier allemaal vooruit!" In het moorddadige vuur. Meteen zette er een oorlogsliedje in, waarvan ze allemaal het jolige refrein: "C'est le khaki anglais, le khaki anglais!" meezongen.

Prachtig was het, die groep bronzen krijgers daar in de ingang van die goudampige berkenlaan, vlak langs de draad waar telkens de kogels flitsen.

"Gaat ge naar Antwerpen". "Ja. Jammer genoeg!" "Veel liever naar Brussel" zegde de dikke goedgezak, want we zijn van de streek ... Een fluitende kogel, hij duizelde, bleef even hangen tegen een boom, viel toen zwaar neer. Onze grensofficieren er aanstonds heen, witte zakdoeken zwaaiend, de kameraden trokken even terug. Dikke goedgezak lag te zieltogen, een schot door zijn welgedane, glunderende kop. Er werd vlug geargumenteed, de Duitse postcommandant liet even het schieten staken om de stervende vijand op Hollands gebied te laten dragen, waar hij 's middags in het hospitaal gestorven is. De makkers zagen het wat verder af aan, even doodstil. Toen begonnen de lansiers weer met hun paarden, met Janssen en Miet te praten en staken een nieuwe pijp aan. Oorlog is oorlog! En overal in de herfstige

velden steeds dichter opdringend, met fietsen, met auto's, afgekomen op de berichten van de strijd stonden de nieuwsgierigen, velen met verrekijkers aan het gapen als een kijkspel, dat onze officieren hen telkens weer moesten weg laten drijven voor hun eigen veiligheid, omdat er immers al een paar waren gewond.

Maandagmorgen.

Vannacht werd ik nu en dan gewekt door de dreigende klop van de machinegeweren. Even luisteren. Dodelijke stilte. Dan plots werd de hemel fel verlicht, klonken weer enkele gewerschoten. Waren het de jonge kerels daar tegenover elkaar, in het witte huisje, in het veld achter de schuren verdekt?

Bij het opstaan verneem ik, dat de Duitsers vier doden hebben laten liggen in Katte, een gehucht, westelijk van Zelzate aan de spoorweg, waar een huis door een Duitse granaat is vernield. Ze hebben hun stelling verplaatst van het wachthuis naar het station van Zelzate. De Belgen hebben verscheidene gewonden. Ze zijn wat verder getrokken in noordwestelijke richting.

Enige Duitse patrouilles hebben vannacht toch niet aan de verlokking van de Nederlandse grond kunnen weerstaan: er zijn er elf geïnterneerd, die allen beweerden te zijn afgesneden.

Toen even de draad langs, maar een stapje, waarbij je de wetenschap opdoet, dat je in een kogelregen toch maar weinig trefkansen hebt, om een bezoek af te steken bij de tegenpartij. Een prachtig luchtgevecht van een wilde corso-stemming luistert deze kleine escapade op. Reng! niet mis. Op de oever langs het kanaal draven de mensen weg in paniek, want er zijn scherven gesprongen. Dat wordt een lustige tocht naar onze grenswacht aan De Laatste Stuiver, waar het hek uitkomt in Zelzate. Het stadje schijnt uitgestorven. Uit de

hoge toren klinkt zo povertjes het klokkengelui voor de mis door de donder van het naderend geschut. De bruggen liggen er verkrompen in de vaart. Aan de overkant, op het terras van het gronddepot steken nu en dan gehelmde koppen boven de loopgraven uit, er lopen enkele soldaten met etensbakjes.

Een zit er in een uitkijkpost tussen de bomen en een reeks kogels suizelen op hem af. Voor het venster van een huis daar, op Hollands gebied, direct aan de draad, worden seinen met een witte doek gegeven. Onze grenspost roept de seiner ter verantwoording en jaagt hem weg.

Aan de poort van De Laatste Stuiver staat luitenant Van Tuil. Het is daar levensgevaarlijk. Het is het eindpunt van de tong, waarin onze grens uitloopt in België. Links de versterkingen van de achtergelaten Duitse bezetting; rechts het Belgische leger in aantocht, de westelijke kade van Sas van Gent juist daartussen. Maar, de jonge officier prijst zich gelukkig met zijn interessante post en samen gaan we achter huisjes en hegjes langs een drassig glibberig paadje bij de Duitsers kijken. De Duitsers! Een wacht van welgeteld zeventien jonge marinesoldaten, in stelling gebracht in dat kleine witte huisje achter het vriendelijke hegje, juist voor de wijd open poort op ons land, waar alle gevaar en ellende uit is, en vlak aan de spoorlijn naar Gent.

Wat een verlokking voor deze van hun troep afgesneden jongens, aldoor door de Belgische verkenners bestookt, onder het al heviger stampen van het geschut, waar het Belgische leger in aantocht is, om even over te wippen en uit hun noden te zijn. Maar, ze denken er niet aan. In hun grauwe uniformen, onder de helmen waarop de terreinkleuren zijn afgetekend als op het schild van een schildpad, amuseren ze zich hier blijkbaar met elkaar, al zien ze wat bleek, wat grijs. Een ondernemende jonge fotograaf waagt zich hier onder in het vuur, achter het wachthuisje vlak tegenover hen, waar wij een

beetje dekking hebben. Hij vraagt hen over de draad heen om hen te mogen kijken. Ze doen het graag, al zullen vermoedelijk de meeste, van deze opgegeven post, de foto ook wel niet meer zien in de weekbladen; ze steken, om het martialer te maken, hun handgranaten in de gordel, terwijl boven hun hoofden op het zoldertje eindeloos het machinegeweer ratelt. Hun commandant, een marineluitenant van 23 jaar, met het ijzeren kruis tweede klas, gaat in de deur staan van het buitenhuisje, neemt zijn geweer, richt even, en bij elk schot valt een Belg. Dan slaat er vlak naast hem in het witte muurtje een kogel in, maar op zijn scherp belijnd jongensgezicht vertrekt geen spier. Nu telkens trekken er een paar soldaten het huisje uit, en aanstonds reageert het machinegeweer van de Belgen, ze schuilen weg achter een boom, en van weerskanten gaan hun schoten. Heel welgemoed, met hun zelf gesneden wandelstokken, kuieren ze na een poosje terug, lachend alsof ze op jacht waren.

Het huisje is maar een schamele stelling, een granaat, en het ligt in puin. Er springen er, kort, de scherven slaan een gat in de grond. Dan lachen ze weer even witjes. En op 10 meter afstand, waar wij staan, knort onrustig een varken in het hokje onder het oorlogstumult, om de rikketik van de almaar over ronkende vliegers, om het geweld van het afweergeschut, dat eindeloos dondert over de velden in de najaarsmist. Een paar Zelzatenars zitten vlak bij ons ernstig mangelwortels in snippers te snijden voor hun twee koebeesten van de veertien, die ze uit handen van de Duitsers daar, over de grens hebben gebracht. Heren van de veterinaire dienst vertellen, dat er een honderdtal zijn gekomen ... maar "opgepast" waarschuwt een van de officieren, want ze staan vlak voor de glazen deur van ons wachthuisje, en weer komt en granaat aangeronkt!

Inderhaast zetten de Duitse mariniers weer even hun helmen op, dat handjevol, dat, met zijn twee mitrailleurs, nu reeds de ganse dag de

150 Belgische verkenners op eerbiedige afstand houdt en zelfs gestaag een eind weegs terug laat trekken. Inmiddels redeneren we opgewekt verder. Eén, die langs de grens kwam, vertelt, dat de voorbij trekkende Duitse troepen vrijdag over de draad allerlei oorlogscuriosa te koop aanboden, als helmen, kijkers, karabijnen, zelfs handgranaten! Ik onderhoud mij een tijdje met de Duitse commandant, die een stap van de grens af blijft staan. Ik bied hem een stuk chocolade aan; de avond begint somber te grauwen over de velden, waar zij in het kleine witte huisje opgeofferd schijnen aan de overmacht, die jonge kerels van de zee. En meteen deelt hij er van mee aan zijn soldaten. De echo van het mitrailleurvuur slaat dreigend terug. En lager en lager strijken de verkennende vliegers. Onder het redeneren door, komt hij voortdurend uit, en geeft zijn bevelen. Dan zegt hij dat ontmoedigende over het manifest van de keizer ...

De kleine wacht wordt afgelost voor de nacht. Even plichtmatig betreft de nieuwe patrouille de schamele stelling van het witte huis, terwijl de donderbui van de granaten steeds dichterbij ons aantrekt. Ze sluiten enkel de ramen van de donkere woning omdat het er te koud wordt. Dat loeit zo over onze hoofden, dat geeft een rosse schijn van brand aan de kim. Het wordt avond, traag drupt de regen, een naargeestige windvlaag voert ritselend dorre bladeren mee. – Gute Nacht! – wensen we de dappere kerels. Adjeh, bis morgen! – glimlachen ze.

Terwijl ik dit schrijf om te seinen is het nacht geworden. Zeven van mijn vetkaarsjes zijn er aan opgebrand. Nu en dan stampet het kanon, zie ik de gloed achter de donkere hotelvensters. Daar hoor ik weer de geweeersalvo's knetteren tussen de jonge kerels in het witte huisje en die monterre, onbezorgde Belgische ruiters in het open veld.

En Gent genomen? En zullen we morgen het optrekken zien van de linkerflank der geallieerden tegen de versterkingen in aan de

overkant van het kanaal, wiens vuurmonden tot nu toe als moffen
gezwegen hebben?

Men meldde ons gisteren nog uit Terneuzen:

De laatste dagen waren aan de grens te Sas van Gent zeer emotievol. Enkele personen, die er op het gerucht, dat de Duitsers wegtrokken, zaterdagmorgen aan de buurt de Katte zeer vroeg bij waren, moesten zich meermaals trachten de bergen voor in het rond vliegende stukken van de opgeblazen spoorwegen. Hele rails vlogen over hun hoofden heen. Zoals ik reeds gisteren seinde, duurde dat vernielen van alles, wat de achtervolgende vijand maar enigszins van dienst zou kunnen zijn, de gehele dag; en het ging zeer systematisch.

Na het springen van de grote brug had ik de grens de rug toegekeerd, met het voornemen heden terug te komen, vermoedend, dat er nu meer zou te zien zijn. Het was een meevaller, dat ik reeds heden het bezoek aan de grens kon brengen in het gezelschap van het kamerlid jhr. de Muralt, die herwaarts is gekomen om de toestanden aan de grens op te nemen, ook in verband met de komst van vluchtelingen, en die vergezeld was van dr. van Barmen 't Loo, geneesheer bij de het Nederlandse Rode Kruis te Sas van Gent. Aan de wijk De Stuiver bij de grens gekomen, vernamen we reeds spoedig, dat in de morgen een voorhoede der Belgen, lansiers, aan de grens bij het Staakje gezien waren. Aan de westzijde van het kanaal was nog een sterkere bezetting der Duitsers waar te nemen, die blijkbaar in afwachting stonden van een aanval der geallieerden. Het was toen omstreeks half elf en verschillende vliegtuigen zweefden over het grensgebied, behoudens een enkel Duits vliegtuig, vermoedelijk vliegtuigen der geallieerden, die verkenningsstochten deden. In het kanaal dreven, benevens veel dode vis, grote stukken van de vernielde bruggen. Het bleek echter bij een tocht langs de grens, die gemaakt werd onder geleide van de sergeant Pennings van het Nederlandse Rode Kruis,

dat zich ook nog afdelingen Duitsers aan de westzijde van het kanaal bevonden. Eén daarvan was geposteed in een huis bij de grens, juist waar de spoorlijn naar Gent de grens doorsnijdt, waar tot voor een paar dagen de keuken van de posten was geposteed. De Duitse bezetting was blijkbaar in volle actie; volledig gewapend stonden allen verdekt opgesteld, uitziende naar hetgeen er van de zijde van het Staakje langs de straat, die juist naast onze grens loopt, te verwachten was.

Onze begeleidende onderofficieren achtten het raadzaam noordwaarts langs de spoorbaan te trekken, ten einde buiten het richtingpunt der geweren te komen. Het was omstreeks half elf, toen het gevecht ook inderdaad begon; doch tevens bleek dat we allerminst veilig waren, want nu begonnen de mitrailleurs der Duitsers ten westen van het kanaal zich ook niet om onze neutrale lucht te bekommeren. Het was nodig ons te dekken langs de spoorbaan en daar lag nu ook ons kamerlid plotseling in de vuurlinie, in het dekken niet zo geroutineerd als dr. van Barmen, die voor de vlugheid, waarmee hij het deed, een compliment oogstte van een der onderofficieren. Steeds noordwaarts trekkend op tijdstippen, dat niet geschoten werd, vonden we tenslotte dekking achter gebouwen van de spiegelglasfabriek. In een woning daarvan waren sporen te zien, dat ook daar kogels insloegen. Om verder nog een en ander te kunnen waarnemen trokken we nu langs een binnenweg naar de grens, die ons nabij de Belgische voorposten moest brengen. Nabij de villa van de heer Jacobs, directeur der glasfabriek, onmiddellijk bij de grens, werd geroepen, dat er gewonde Belgen waren en dat er hulp nodig was. Onmiddellijk was dokter van Barmen bereid hulp te gaan verlenen en toen wij in een huisje even over de grens kwamen vonden we daar reeds drie jongemannen op stro liggen. Aanstonds sloeg dokter van Barmen, geholpen door de heer de Muralt, en de sergeant Pennings de handen aan het werk om de ruw geslagen

wonden te trachten te helen. Drinken was niet voorhanden. De heer de Muralt zond onmiddellijk een boodschap naar Sas van Gent, om flessen wijn en chocolade voor opwekking der gewonden. Terwijl wij ons op weg bevonden vielen nog enkele manschappen gewond neer terwijl er één werd gedood. Het was daar een ernstig ogenblik. De Belgen trokken toen enige meters terug om zich beter verdekt te kunnen opstellen en groeven zich inmiddels enigszins in het terrein in. Toen we weer in het geïmproviseerde hospitaal kwamen waren de gewonden reeds verbonden. Er waren toen ook aanwezig dr. Henno van het Belgische Rode Kruis, en de eerwaarde heer Velghe, aalmoezenier, die in de Nederlandse dokter en het hem vergezellende kamerlid een flinke steun hadden gevonden. De gewonden, allen zeer jonge mannen, waren dankbaar voor de verpleging, die hen ten deel viel vooral van de Nederlandse heren en ook voor de versnapering, die spoedig aanwezig was. Allen rookten met veel genoegen een sigaret. Dr. van Barmen verklaarde ons, dat drie van hen wel ernstig gewond waren, doch dat, aangezien zeer spoedige hulp verleend was, zij het wel zouden te boven komen. Jean Clabaut, wonende te Parijs, was bevreesd dat zijn longen geraakt waren. Hij had een schot langs de borst ontvangen, dat door zijn lichaam was gedrongen. Het was voor hem een geruststelling toen de heer de Muralt hem blijkens het onderzoek van de dokter kon gerust stellen. De soldaten deelden mede, dat een van hun makkers was gesneuveld.

Om ongeveer drie uur kwam een auto van het Belgische Rode Kruis ter plaatse, die de zwaarst gewonden meevoerde naar Brugge. Uit dankbaarheid schonken de gewonden oorlogssouvenirs aan de heer de Muralt, aan dokter van Barmen en aan sergeant Pennings. Er was nu in het voorpostengevecht stilstand gekomen. De bevelvoerende officier wenste te wachten tot het geschut der geallieerden, dat nu in de verte donderde, naderbij gekomen was. De Duitse post was te

sterk verschanst en voorzien van mitrailleurs, zodat te veel soldaten geofferd zouden moeten worden om hen te verjagen. We namen nu de terugweg en merkten een afdeling cyclisten op, waarvan alle manschappen hun rijwielen met boomtakken hadden gemaskeerd. Af en toe hoorde men ook het zware geschut der Duitsers uit de versterking ten oosten van het kanaal. 's Middags had boven Sas van Gent nog een treffen plaats tussen Engelse vliegtuigen en een Duitser. Men hoorde de mitrailleurs knetteren. De Duitser daalde. De geallieerde vliegtuigen wendden zich westwaarts. Later kwam het Duitse vliegtuig weer terug, vliegend ten oosten van het kanaal. Naar ik hoorde, is door het schieten uit de vliegtuigen een meisje dat op de Kleine Markt te Sas van Gent stond gewond en zijn door het gevecht aan de grens enkele nieuwsgierigen eveneens lichtgewond. Van de Rode Kruisafdeling van de Belgen vernamen wij, dat ze nabij Assenede nog een gesneuvelde begraven hadden, die gevallen was dicht bij de ouderlijke woning. Te Terneuzen terugkomend vernamen we, dat daar de transportcolonne van het Rode Kruis was opgecommandeerd voor het ontvangen van gewonden. Blijkbaar zal hier een misverstand bestaan en zullen de gewonden bedoeld zijn, die door het Belgische Rode Kruis reeds naar Brugge zijn vervoerd. Bijzonder viel ons op de kalmte der Belgische soldaten, terstond nadat zij uit het vuur kwamen.

Men meldde ons gisteren uit Aardenburg:

Vanmorgen liep al spoedig het gerucht in ons stadje: "De Duitsers zijn weg van de grens". Ik begaf mij naar Moershoofde, de wijk van St.-Laureins aan deze, de Nederlandse zijde van de draad en van het Noorderkanaal. Vanuit de verte bleek mij al de waarheid van het verhaal. Overal waaide de Belgische driekleur, klein en groot droeg de Belgische kokarde; waar ze zo spoedig dat alles vandaan haalden, wist men niet. En over en weer klonk het echt Vlaamse "proficiat". Gisteren nog hadden de Duitsers twee Belgen uit Moershoofde,

vluchtelingen, die aldaar verbleven, weggehaald. Waar ze vertoefden, wist men niet. Gisteren nog had het kanonvuur uit St.-Laureins het schieten der geallieerden lustig beantwoord en hedenmorgen was alles weg, uren ver terug, want Boekhoute is reeds vrij van Duitsers. Een krachtprestatie toch weer van de eerste rang. En in Aardenburg daarvan maar één geïnterneerde, een aan hand en oog gewond sergeant.

De brug, die de wijk Moershoofde met het eigenlijke dorp St.-Laureins verbindt, hadden de Duitsers nog gisteren laten springen. Maar met wat planken en stenen er onder kwamen de mensen er toch over. De vluchtelingen, die in Moershoofde een paar weken vertoefd hadden, waren al bezig terug te verhuizen. Op de geïmproviseerde brug was het een "va et vient" van belang. Wij gingen er ook over, de Dorpsstraat van St.-Laureins in. Overal waren nog sporen der bezetting. De meeste herbergen waren verboden te bezoeken voor de Duitse militairen. Op een huisje, laag en nietig stond: "Bad und Bierhaus", op andere "Gas" enzovoort. De kwartieren der soldaten lagen nog zo, als ze ze verlaten hadden, hier en daar nog enkele handgranaten, geweren, helmen, gasmaskers. Een van ons raapte een bundeltje Duitse novellen op. In het grote klooster, dat als toevluchtsoord gediend had voor de bewoners van het gevechtsterrein tussen St.-Laureins en Strobrugge waren nog maar weinig vluchtelingen over, de meesten waren al dadelijk met pak en zak heen getrokken. Door de waarnemende burgemeester werden wij op het raadhuis ontvangen, een fles wijn werd ontkurkt en het eerste woord daarbij, dat de burgemeester sprak, was een heildronk op het Nederlandse volk, dat zoveel voor de vluchtelingen had gedaan. En de notaris, die daarbij was, hield niet op, of we moesten ook bij hem een glas wijn komen drinken. Hij had nog goede, de Duitsers hadden niet alles gevonden.

Zijn vrouw liep al met een driekleurig horlogekoord om de hals en genoot er blijkbaar van, haar hart eens flink te kunnen luchten. Ze hadden vier drukkende jaren doorgemaakt; vooral 1916 was, wat het eten betreft, een zware tijd geweest. Schoenen en kleren waren zo ongeveer niet meer te krijgen en wat er nog was, kostte fabelachtige prijzen. Het koper uit de huizen was ook hier weer allemaal meegenomen, zelfs de brievenbussen en de kaarsendragers van de piano van de notaris waren verdwenen. Hoe de bevolking het gehad had, hing meestal af van de commanderende Duitse officier. Boven op de toren, vlakbij het huis van de notaris, hadden de machinegeweren gestaan, de gaten waren nog te zien. De mannen van 20 tot 35 jaar waren weggevoerd, naar Wachtebeke, zeker om loopgraven te maken. Ze waren nog niet teruggekeerd. De mensen van Sint-Laureins lieten zich niet bitter uit, de vreugde had blijkbaar de overhand, ze stond op ieders gelaat. De laatste week hadden de Duitsers veel vee en paarden gevorderd en er een bon voor gegeven of niet betaald. Aan de vaart waren nogal wat huizen stukgeschoten, doch verderop was het plaatsje vrijwel gespaard. Blijkbaar spaart men zoveel mogelijk de steden en dorpen zelf. De notaris vertelde, dat de Duitsers hier veel doden en gekwetsten gehad hadden; van de gekwetsten door granaatscherven waren er ook zeer veel gestorven. Met de belofte spoedig eens terug te komen – wat wel niet zal gaan, want de Belgen houden de grens even dicht als eerst de Duitsers en ze kwamen al in de verte aan om St.-Laureins te bezetten – verlieten wij het plaatsje.

Vanmiddag naar de straatweg Aardenburg-Maldegem. Hier waren de Belgische soldaten al aan het hek. De eerste twee, die vanmorgen die weg betreden hadden, vonden een Duits verdedigingshuisje gesloten, ze rukten de deur open, een onploffingswerktuig ging af en ... van hen was geen spoor meer te vinden. Slechts een stuk geweerloop lag nog bij het scheidingshek.

Aan de grens stonden een vijftigtal bewoners van Strobrugge, die een veertien dagen geleden, toen het bombardement begon, door de Duitsers achterwaarts naar Watervliet gebracht waren. Nu de Duitsers ook daar weg waren, hadden ze de terugreis aangenomen over IJzendijke en stonden nu een vijfhonderd meter van hun woningen. De Belgische officieren lieten hen echter nog niet toe, heel Strobrugge was door de Duitsers ondermijnd, eerst moest de genie komen en dat alles opruimen, nu was het er voor de bewoners te gevaarlijk. Dat de genie bezig was, bewezen de doffe knallen, die zo nu en dan klonken. Over een paar dagen zouden de mensen wel naar hun huizen kunnen terugkeren. De regeringscommissaris voor de vluchtelingen, die aanwezig was, verzocht van dat tijdstip bericht, wat hem welwillend toegestaan werd en bracht nu de bewoners van Strobrugge voor zolang in Ede onder dak. Veel goeds kondigden anders de Belgische officieren niet aan de Strobruggenaaers aan, de meeste huizen waren vernield, de andere totaal leeggehaald. Een treurig ogenblik kwam nog, toen een oud moedertje hoorde, dat in die 14 dagen van haar afwezigheid, een van haar dochters, die te Ede vertoefde, gestorven was. Ze had nog zo vrolijk in de tram gezeten, omdat ze naar huis ging en nu ineens die harde slag! Eén geval uit vele.

En nu zaterdagavond is het stil als in geen jaren in ons stadje. De grote bezetting is vanmiddag alweer afgemarcheerd, slechts één compagnie is er meer over. Geen gebrom meer van het kanon, geen schitterend vuurwerk meer aan de hemel, slechts een enkele maal een vliegmachine door de lucht. Aardenburg is na vier jaar rusteloosheid vermoedelijk weer zijn slaap der eeuwen ingegaan. En onze oude toren, die al zoveel "gesnor van buien" over zijn oude kop heeft zien gaan, van invallen der Noormannen, van platbranding door "die van Gent", van de tachtigjarige oorlog, van invallen der Fransen,

van 1795 en 1830, staat daar nog even onbewogen in zijn Olympische rust.

5 november 1918

Londen, 4 november. Officieel Belgisch bericht: De troepen hebben de vijand geheel over het kanaal Gent-Terneuzen teruggedreven. De Duitsers houden nu nog maar enkele machinegeweernesten op de westelijke oever. We hebben de westelijke, noordelijke en zuidelijke rand van Gent bereikt. Onze linie volgt de westelijke oever van de Schelde van Zwijnaarde noordwaarts.

Van de Zeeuws Vlaamse grens.

Onze bijzondere correspondent meldde ons gisteren uit Sas van Gent:

De dag van heden is aanvankelijk vrij rustig voorbijgegaan. Het Duitse afweergeschut achter het kanaal bestookte de verkennende vliegers aanhoudend met granaatkartetsen, die dan hoog in de lucht om de vlinderkleine vliegtoestellen telkens weer een menigte van die kleine wolkjes vormen. Zo zagen we er op één geallieerde vlieger zeker wel 80 gericht, maar de munitie der Duitsers schijnt slecht. Zijzelf vertellen dat er nog maar één van de drie granaten ontploffen. Inmiddels hebben deze verkenners waargenomen, dat hier achter het kanaal met zijn versterkte stellingen nog maar twee Duitse regimenten liggen, samen dus een 3000 man. Ze hebben er enkele batterijen in stelling maar vanmorgen nog waren enige manschappen zeer genoeglijk in de vaart aan het vissen. Een Duitse kabelballon hing er boven de toren.

Aan de andere kant zijn slechts weinig Duitse patrouilles overgebleven. De Belgische lansiers en wielrijders zijn teruggetrokken en door infanterie vervangen. In het kreupelhout

gaan ze schuil op slechts een paar 100 m van elkaar, ook hebben er zich ingegraven. Nu en dan wisselen ze een schot of ratelt mitrailleurvuur. Inmiddels ruikt ten zuiden van Eeklo de linkerflank van het Belgische leger op naar het kanaal. Hun geschut is gericht op de streek zuidelijk van Zelzate, maar in Zelzate zelf hebben de Duitsers vandaag eerst alle huizen aan de oostkant ontruimd en toen weer van de verschillende hoge gebouwen de daken opgeblazen, om het zicht vrij te maken voor hun artillerie. Ze waarschuwden de achtergebleven bewoners, dat het gevaarlijk zou worden, en ze hebben goed gezien. De sjofelsten kwamen nu, ontdaan door het helse rumoer, weer met hun armelijke bullen over de grens en dat wordt hier een kwestie van theorie en praktijk. De regering heeft aanvankelijk opdracht gegeven geen vluchtelingen meer toe te laten, maar sedert zaterdag hebben ze op tal van plaatsen de draad doorgeknipt en wie kon hen daar tegenhouden? Totdat het vandaag eenvoudig een overweging van menselijkheid werd en de poorten natuurlijk opengingen. Want Zelzate werd als een vagevuur. De Duitsers lieten grondmijnen springen en door de vlammen en de rookkolommen joegen de rampzaligen voort, terwijl nu telkens granaten van de Belgen in hun huizen binnen sloegen. Wit, verbijsterd, het angstzweet op hun gezichten, kwamen vrouwen met kinderen, kwamen wankelende zieken door de schemer aangejaagd als uit een laaiende brand en de slag van iedere volgende explosie sidderde door hen na. Er werd geroepen om dokters, om ambulancesoldaten. Er zijn doden, een jongetje bij wie een granaatscherf een stuk vlees had uitgeslagen, werd overgedragen. Inmiddels had de militaire commandant nu onherroepelijk voor iedereen, hoezeer toegerust met passen enzovoort de strook langs de grens laten ontruimen om het levensgevaar, al eerbiedigen beide partijen tot nu toe verwonderlijk de hier toch zo moeilijke grenslijn langs onze neutraliteit.

Inmiddels ontwikkelt zich de strijd in de zuidelijke richting blijkbaar.

Bij het Staakje, tussen Assenede en het Sas, sprak ik in de namiddag met de meest vooruitgeschoven patrouille. In een van de huisjes werd het lijk van een gesneuvelde kameraad gekist, die hier zou worden begraven. Een ordonnans kwam de jonge luitenant juist vertellen, dat heden in de slag drie officieren gedood waren en het is wonderlijk zo snel als die ontroering dan weer wegtrekt in een soort van fatalisme. Toen kwam juist ook weer een eskadron lansiers spoorlags aangereden. De linkervleugel van de Belgen nadert Assenede. Genoeglijk redeneerden zij over dat triomfantelijk gevoel van hun Vlaanderen, van hun hele land nu te zuiveren van de Duitsers, in dezelfde streek, waar ze vier jaar geleden door het Duitse leger zo smartelijk waren voortgedreven. Het wachten was op de baar. De kleine huisjes dreunden en kraakten van de geschutsdonder, de bliksemflitsen sloegen telkens in. En weer werd het donker over het veld, waar ze de nacht zullen doorbrengen.

Aan het station van Sas van Gent zag ik toen een extra trein klaarstaan, om de vluchtelingen van hier weg te voeren naar Terneuzen, waar toevluchtsoorden voor enkele duizenden klaargemaakt zijn, maar de onthutste mensen willen niet weg van de grens, waar vlak, zo vlak bij, hun woning immers verlaten is achtergebleven. Met vriendelijke drang gelukte het er een paar honderd in de coupés te krijgen en het was ontroerend toen de trein wegreed, hoe al die angstige koppen uit de portieren bleven kijken naar hun zo mishandelde dorp.

Drie Belgische verkenners zijn even over onze grens verdwaald en aanstonds geïnterneerd. Ze stampen toen ze het bemerkten.

Uit Sas van Gent seinde men ons gisteren:

Om 4 uur begon bij Zelzate een hevig artillerieduel, waaraan ook nog ten westen van het kanaal staande Duitse afdelingen deelnamen. Vele granaten sloegen in de huizen, doch ook in het kanaal. Vele bewoners vluchtten naar Nederland.

Te Terneuzen zijn er 300 vluchtelingen uit Zelzate en omgeving aangekomen, die bij Sas van Gent over de grens gekomen zijn.

Van de Zeeuws Vlaamse grens.

Onze bijzondere correspondent meldt uit Sas van Gent:

De slag aan het kanaal Zelzate-Gent duurt tot nu toe vrijwel onveranderd voort. De in Zelzate achtergebleven Duitsers hebben een defensief bruggenhoofd gevormd en een spervuur geopend op de westrand van de kom van het dorp. Het Belgische leger vormt de eerste linie van de oprukkende geallieerden. Belgische officieren van de tot hier vooruit geschoven patrouilles lansiers, wielrijders en infanterie, vertelden mij zoeven, dat het gros Assenede gepasseerd is en zich op een paar kilometer van hier bevindt. Bij Triest bedienen de Belgen Engels geschut; in tweede linie volgen Franse troepen; daarachter Engelse, terwijl, naar verluidt, in derde linie veertigduizend Amerikanen zouden oprukken. Van gistermiddag af zijn de door vliegers vastgestelde terugtochtwegen van het Duitse leger met korte tussenpozen door de artillerie van verschillend kaliber heel de nacht door onder vuur gehouden.

Hierbij zijn herhaaldelijk treffers gevallen in de kom van Zelzate zelf aan weerszijden van het kanaal, waarvan soms de scherven hier op Nederlands gebied vlogen. We hebben meermaals brand waargenomen in Zelzaatse gebouwen en ook zuidelijker langs het kanaal in het gehucht De Papegaai en in Rieme. Inmiddels gaan de

patrouillegevechten voort. De mensen komen voortdurend vluchten langs het kanaal. Gisteravond tegen 11 uur zag ik uit het donker een omstreeks 14-jarig meisje van Zelzate de grens overkomen met haar gewonde broertje. Het jongetje had een scherfwonde in het been. Zijzelf had een kogel door haar rokje gekregen dat in flarden langs haar heen hing. Ze droeg hun trouwe hond met een schot door de keel in de armen en aan een touw voerde ze twee klaaglijk blatende schapen mee.

Snikkend vertelde ze, dat ze moeder dodelijk gewond had achtergelaten. Enkele burgers blijven in de kelders van hun huizen. De verpleegden van het krankzinnigengesticht te Zelzate brachten eveneens in kelders de nacht door gedurende het hevige bombardement, dat boven onze hoofden was als een ontstellende donderbui tussen de bergen, waarvan de bliksemschichten telkens vlakbij insloegen.

De oude burgemeester Tilloux van Zelzate is vanmorgen in Sas van Gent aangekomen. Hij had de hele nacht met een honderdtal burgers gezeten in de kelders van de fabriek de Clercq Frères, waar de Duitsers hen hadden ondergebracht. Deze fabriek was enige malen getroffen. Het burgemeestershuis daarnaast is gedeeltelijk verwoest, de Duitse posten beletten hem vanochtend langs de westkant over de grens te gaan, omdat hier de Belgen reeds stonden. De 75-jarige man moest toen over een verbinding van smalle planken de brede vaart oversteken, natuurlijk zonder enige bagage.

Zijn vrouw kwam blootshoofds met hem mee. Hij vertelde ons van de vreselijke dagen, die Zelzate heeft doorgemaakt. De Duitsers traden zeldzaam despotisch op. Steeds was het "es muss sein, es schadet nicht das die Menschen kaput gehen". Andere vluchtelingen vertelden van de grote vernielingen in hun dorp en omgeving. Het gerucht Katte zou helemaal plat liggen. Vannacht hebben geallieerde

vliegers bommen op Zelzate gegooid. Ik zag een man, krankzinnig geworden door het bombardement, tussen twee vluchtelingen overkomen.

Welgestelde burgers beklagen zich erover, dat de Duitsers voortgaan met opeisen van wijn enzovoort. Het vee wordt geslacht en weggevoerd. Zo is het onder meer gegaan met 500 varkens. In lege huizen zijn mitrailleurs opgesteld. Op de markt, waar gisteren tal van burgers samen stonden, is een granaat gevallen, waarbij verscheidene mensen gewond en gedood zijn. De toren zou als observatiepost zijn gebruikt. De kerk is door een granaat getroffen met enkele huisjes eromheen.

6 november 1918

In Vlaanderen werd door verlegging achter de Schelde en het Scheldekanaal, het Duitse waterfront, dat nu van Valenciennes tot aan de Nederlandse grens reikt, opnieuw een heel eind verlengd.

Alle pogingen der Engelsen om de Schelde over te steken, werden tot nu toe verijdeld.

Van de Zeeuws Vlaamse grens.

Onze bijzondere correspondent te Sas van Gent seinde gisteren:

Even na de middag trok opnieuw die dreigende donderbui op in de richting naar het kanaal, waar hij urenlang bleef hangen met eindeloze bliksemflitsen van de inslaande granaten. Het arme dorp Zelzate moet het wel bitter ontgelden, want steeds weer komt het in het midden van het artillerieduel. Je staat het aan te zien, vlak bij de draad, waar nu en dan de splinters in de weg of in het water springen en vooral wanneer het donker wordt, tegen zo'n somber sijpelende regenlucht aan wordt het een vuurwerk van barbaarse schoonheid,

terwijl de kanonnade maar voort beukt en mokert en ronkend de projectielen overvliegen.

Zoeklichtbundels zwaaien de hemel af, telkens klaren lichtballen met hun blauwe schijn het silhouet op van als verbijsterde bomen en huizen. Dan daalt de nachtsluiser over het veld, waar nog doden liggen, nog gewonden ... tot plots de vijand met despotisch machinegeweevuur als tegen een ijzeren poort eist om te worden binnengelaten. Nijdig slaat de vijandelijke mitrailleur dat bevelende dringen weer af. Opnieuw wordt het voorterrein door de artillerieverkenning hel verlicht. De zoeklichten geven trillende morsesenen, en weer kratert het op aan de kim, donderen rollend en grommend de granaten aan van de overkant, aanstonds grimmig beantwoord.

In de donkere verlatenheid van het dorp over het kanaal, ter zijde van het grensdepot, dat zich als een bastion verheft, is in het Belgische douanehuis een zolderkamertje zwak verlicht. Je denkt aan het enige nog wat menselijk gemaakte vertrekje daar binnen in deze avondschijs, vlakbij de dreigende batterijen en de loopgraven. Het wordt bezet door een paar compagnies Duitsers, daar volkomen vereenzaamd, met voor hen uit al dat gelaai van het vijandelijke geschut. Maar nog dramatischer zijn nu en dan even die lichtvonkjes in het terrein waar wij vlak langs gaan, – met consigne om ons niet door roken of praten te verraden, – wadend door plassen en modder in het zwarte duister –, want hier liggen tegenover elkaar, ingegraven en in bosjes verdoken, hier sluipen de patrouilles van beide partijen rond door de nacht, en telkens knalt een geweeschot, fluit er een kogel, terwijl de donderbui maar blijft hangen en zich in schrikbarend tempeest eindeloos vuurflitsend ontlast.

Inmiddels is de positie van beide partijen hier vrijwel onveranderd gebleven. Opnieuw treft vanmiddag een granaat de kerk van Zelzate,

waarvan de toren als Duitse observatiepost dient. De vijandelijke artillerie heeft ook de drijvende vonder die de overgang vormt over het kanaal, stukgeschoten. Op verzoek van een Duits officier van gezondheid heeft onze militaire geneeskundige dienst een tiental zwaargewonde burgers overgenomen. Ze zijn in een geïmproviseerde Rode Kruiswagen per trein naar Sluiskil en Terneuzen vervoerd.

In Vlaanderen.

Berlijn, 1 november.

Nu zijn er haast twee weken voorbij sedert ik het Duitse front aan de Leie bezocht, en veranderingen van betekenis zijn er in die tijd niet meer ingetreden. Het is de Duitsers inmiddels blijkbaar aanzienlijk beter gegaan, dan ze zelf toen durfden hopen. Men rekende in die dagen heel merkbaar met een verdere terugtocht. We zagen het aan allerlei voorbereidselen, aan transporten en aan de verdeling der troepen in het land. In de nacht na ons bezoek zouden bruggen worden opgeblazen, die men tot nu toe blijkbaar nog heeft kunnen ontzien. De bevolking van de steden en dorpen in het oorlogsgebied scheen er op voorbereid, op ieder ogenblik de terugkerende geallieerden te ontvangen, en stellig waren de maatregelen der Duitsers erop berekend, om hen in die verwachting te sterken.

Men vertelde ons echter ook, dat onder de Franse troepen aan de Leie de neiging niet meer groot scheen, om het lieve leven op te offeren bij aanvallen en voor doeleinden, die de politieke ontwikkeling elk ogenblik overbodig kon maken. Wie het front kent, weet hoe voorzichtig men moet zijn met dergelijke verhalen. Hoe vaak hebben wij, sedert de nazomer van 1914, reeds gehoord, dat de liefhebberij er bij de vijand uit was. Beide partijen hebben zich daarin voortdurend vergist. In Vlaanderen kreeg ik nu echter zelf de indruk,

dat de moorddadige stemming bij vriend en vijand niet meer bijster groot was. Ik heb sedertdien nog van hevige aanvallen aan het Leiefront gelezen, maar geloof, dat men dergelijke gebeurtenissen een half jaar geleden die naam niet zou hebben waardig gekeurd. Wat wij daar meemaakten op een betrekkelijk "onrustige dag", was een beetje schermutselingen tussen voorposten. De hoofdtroepen waren niet in voeling met elkaar, en schenen ook niet te veel ijver te betonen, om in voeling te komen.

Tekenend is een klein avontuurtje, dat we zelf beleefden. We waren in Deinze, de stad aan de Leie, die sedert zoveel is genoemd. Aan de overzijde van het riviertje ligt nog een kleine voorstad, en enige honderden meters verder was het frontgebied, zo vertelde men ons. De Leie loopt daar gekanaliseerd tussen zeer hoge en steile oevers, en vormt, ondanks haar smalheid, nog een hindernis van belang. De bruggen waren reeds in de lucht gevlogen. Over loopplanken kwamen wij naar de overkant. Het bleek ons, dat in de voorstad vele huizen nog bewoond waren. Hier en daar maakten de lieden zelfs een praatje aan de deur. Enigen waren, naar ze zegden, gebleven, omdat ze niet weg konden door een ziekte in de familie, anderen eenvoudig, omdat ze geen lust hadden hun boeltje in de steek te laten. Aan de buitenkant van de huizen, in de moestuinen die open lagen naar het gevechtsfront spelen nog een paar kinderen. Onmiddellijk buiten het bewoonde gedeelte waren zeer diepe en wijde kuilen in de weg. Die hadden de Duitsers daar door ontploffingen gemaakt, om te verhinderen, dat tanks bij overrompeling de stad zouden binnenrijden. Een paar honderd meter buiten het stadsgebied zagen wij, aan een kromming van de weg, de zandhoop van nog zo'n gat. Daar zouden we heen wandelen, zo spraken we af, maar verder niet, je kon nooit weten ...

Kalm slenterden wij langs de weg. Rechts van ons tikt nu en dan een machinegeweer, dat in een hooihoop ligt, die men ons aanwijst. Een

gekke plaats, zo ver naar achter, vinden wij. Ik wandel met een collega vooruit. "Kijk, hoe die zich aanstelt", zeg ik tot hem, en wijs op een soldaat, die in een tirailleurskuil aan de rand van de weg achter een machinegeweer ligt te loeren, zorgvuldig weggedoken, alsof zijn leven er mee gemoeid is. "Wat doe je hier", vraag ik hem, "Ik let op de weg" zegt hij. We gaan nog een paar stappen door. Onze Duitse begeleiders komen achter ons aan. Ze beginnen ook een praatje met de soldaat. Deze geeft slechts korte antwoorden. Een der officieren vraagt hem, of hij daar soms tegen de tanks zit. "Ook tegen de tanks". We beraadslagen nu. Zullen we nog verder gaan? We kijken om ons heen, naar het vreedzame toneel. Een paar vrouwen zitten groenten te snijden in de moestuinen. Maar wat hebben we eigenlijk nog te zoeken verderop? Een van ons is ijverig, en wil verder; een ander, voorzichtig, merkt op, dat het toch overal hetzelfde is. De soldaat luistert belangstellend naar ons gesprek, maar zegt niets. Ik moet beslissen. Daarom vraag ik aan de man: "Waar liggen de Fransen dan?" – "Daar vlak voor u, in die twee rode huisjes", antwoordt hij doodleuk. – "Waar zeg je?" – Wel, daar vóór het mijngat op de hoek. We hebben ze er heen en weer zien lopen." "Maar kerel, dan staan we hier toch gevaarlijk", merkt een der officieren op. "Dat dacht ik ook al bij mezelf", antwoordt de soldaat grinnikend.

Een ogenblik staan we werkelijk verstomd. Op niet meer dan 125 meter afstand grijnzen ons de lege raamkozijnen aan, waarachter de Franse voorposten op de loer liggen. Waren we doorgelopen tot het stuk opgeblazen weg, dan zouden we ze gepasseerd zijn. Onze positie is een beetje benard. We staan hier op de open weg, in gezelschap van Duitse officieren, voor Franse geweren, op een afstand, waarop zelfs een middelmatig schutter niet mis schiet.

Gelukkig behouden allen hun kalmte; niemand vlucht snel in de zeer gebrekkige dekking, die de rand van de weg biedt. Waarschijnlijk

verwacht men daarginds, dat wij onze wandeling argeloos zullen voortzetten, tot men ons zout op de staart kan leggen. Moordzuchtig zijn die mannen in ieder geval niet. We manoeuvreren ons voorzichtig in dekking. En uiterlijk gerust, maar met een prikkeling in de rug, wandelen wij over de open weg weer terug naar de stad.

In Deinze waren betrekkelijk weinig huizen door de granaten vernield. Het in de lucht vliegen der bruggen had ook wat schade aangericht. Maar verder was de stad er toch nog goed afgekomen. De bevolking legde een volmaakt kalme houding aan de dag. Vele lieden waren op straat en jonge meisjes lachten en schertsten. Daarbij vlogen de projectielen huilend om de stad heen. De mannen staken, zoals in alle andere plaatsen ook, de koppen in grote groepen bijeen, en beraadslaagden blijkbaar over politieke strategie. De dag tevoren waren er geallieerde vliegers boven de stad geweest, die brieven naar beneden hadden geworpen, waarin de bevolking werd aangeraden, te blijven waar ze was. De stad zou niet verder worden beschoten. Dat scheen de burgerij volkomen te hebben gerustgesteld. We hoorden het van Duitse soldaten. De gijzelaars zelf, waarmee we gesproken hadden, hadden, hoe mededeelzaam ook, ons niets ervan verteld. De huizen in de naaste omtrek van de Leie hadden de Duitsers laten ontruimen. Het opblazen der bruggen had dit nodig gemaakt, en nu bleef het zo voor de verdediging van het riviertje. Maar, zoals ik in mijn vorige brief reeds schreef, zelfs de lieden, die daar woonden, zouden het liefst in hun huizen gebleven zijn, hoe gevaarlijk het daar ook kon worden.

Men ziet, dit alles kon niet meer de indruk maken van de oorlog, die we in perioden van offensief aan het stellingfront hadden leren kennen. Het eigenlijke front bestond hier slechts uit verspreide voorpostgroepen, met een beschutte hoofdlinie van weerstand erachter. De oorlog leek aan het uitsterven.

Verwoestingen hebben we weinig gezien in het Vlaamse gebied, dat we bezochten. Na de val van Antwerpen is de strijd snel over het land heen getrokken en daarom is er slechts weinig vernield. Moge het ook in deze dagen zo blijven. Slechts Dendermonde lag, sedert de herfst van 1914, voor een groot deel in puin. Verder heb ik in het westen nog geen bezet gebied gezien, dat zo weinig sporen van de oorlog vertoonde. Er zijn ook in Noord-Frankrijk buurten, die weinig geleden hebben. Maar een doodse verstijving ligt daar over het land. De akkers zijn slechter verzorgd, de stemming meer gedrukt. Hier maakten de dorpen ook in hun uiterlijk een indruk van normaal leven, die zeker niet alleen veroorzaakt kon zijn door het besef van de naderende bevrijding.

Berlijn, 7 november. Officieel: Ten noordoosten van Oudenaarde hebben we de Franse troepen, die de Schelde waren overgestoken, in een tegenaanval teruggeworpen.